

UNIVERZITET CRNE GORE
FILOZOFSKI FAKULTET NIKŠIĆ

NINA KONTIĆ

**ULOGA VASPITAČA U KONFLIKTIMA MEĐU DJECOM
PREDŠKOLSKOG UZRASTA**

MASTER RAD

Nikšić, 2022.

PODACI I INFORMACIJE O MAGISTRANDU

Ime i prezime: Nina Kontić

Datum i mjesto rođenja: 4.11.1991. godine, Nikšić

Naziv završenog osnovnog studijskog programa i godina završetka studija: Pedagogija, 2018. godina

INFORMACIJE O MASTER RADU

Naziv postiplomskog studija: Master studije pedagogije

Naslov rada: Uloge vaspitača u konfliktima među djecom predškolskog uzrasta

Fakultet na kojem je rad odbranjen:

UDK, OCJENA I ODBRANA MASTER RADA

Datum prijave master rada: 7.7.2022. godine

Datum sjednice vijeća na kojoj je prihvaćena tema: 19.7.2022. godine

Mentor: Doc.dr Jovana Marojević

Komisija za ocjenu rada: Doc.dr Jovana Marojević, Prof.dr Saša Milić i Prof.dr Tatjana Novović

Komisija za odbranu rada: Doc.dr Jovana Marojević (mentor), Prof.dr Saša Milić (član komisije), Prof.dr Tatjana Novović (predsjednica komisije)

Datum odbrane:

Datum promocije:

Sažetak

Navedenim radom nastojao se približiti pojam konflikta u vrtiću, te prezentovati rezultati istraživanja koje je vršeno sa ciljem da ukaže na stavove i mišljenja vaspitača o datoj tematici, kao i njihovim ulogama u konfliktim situacijama. Rad je teorijsko-empirijskog karaktera. Kao polazišna tačka za odabir metode uzeti su predmet, cilj i zadaci istraživanja. Metoda teorijske analize korišćena je prilikom definisanja pojmova discipline i konflikta u vrtiću, kao i prilikom bližeg određenja vrsta konflikata i stilova rješavanja istih. Poseban segment u teorijskom dijelu rada posvećen je ulogama vaspitača u vrtićima, kao i onim ulogama koje vaspitači mogu imati i koje će aktivnosti preduzimati prilikom rješavanja vršnjačkih konflikata među djecom predškolskog uzrasta. Istraživanje je kvalitativnog karaktera. Razlog za odabir ove vrste istraživanja je u direktnoj vezi sa ciljem istraživanja. Htjela se umanjiti mogućnost manipulisanja i davanja unaprijed pripremljenih odgovora. Razgovorom licem u lice, postignuto je da su dobijeni odgovori iskreni, spontani i nijesu unaprijed pripremljeni. Polustrukturirani intervju kao tehnika prikupljanja podataka omogućio je da se razgovor upotpuni dodatnim objašnjenjima ukoliko se za to ukaže prilika. Nakon dobijenih podataka pristupilo se njihovom prikazivanju i interpretaciji. Dobijeni nalazi istraživanja ukazali su na željeno – stavove vaspitača o svojim ulogama u konfliktim situacijama među predškolicima. Rezultati istraživanja prikazuju dva suprotna gledišta na konfliktne situacije: kao nepoželjno i negativno iskustvo ili kao neizbježno i iskustvo učenja. Takođe, istakla su se dva pristupa pri rješavanju konflikata: dominirajući stil i stil kolaboracije. Rezultati istraživanja upućuju i na potrebu organizovanja programa stručnog usavršavanja vaspitača sa ciljem poboljšanja kompetencija i unapređivanja prakse.

Ključne riječi: konflikt, vršnjački konflikt, predškolski uzrast, uloge vaspitača, stilovi rješavanja konflikata

Summary

The aforementioned paper tried to bring closer the concept of conflict in kindergarten and to present the results of the research that was carried out with the aim of pointing out the views and opinions of educators in the given topic, as well as their roles in conflict situations. The paper is of a theoretical-empirical character. The subject, goal and tasks of research were taken as the starting point of choosing the method. The method of theoretical analysis was used when defining the concept of discipline and conflict in kindergarten, as well as when defining the types of conflicts and their resolution styles. A special segment in the theoretical part of the work is dedicated to the roles of educators in kindergartens, as well as the roles that educators can have and what activities they will undertake when solving a peer conflict among preschool children. The research is qualitative in nature. The reason for choosing this type of research is directly related to the goal of the research they wanted to reduce the possibility of manipulation and giving pre-prepared answers. Through a face-to-face conversation, it was achieved that the answers received were honest, spontaneous and not prepared in advance. Semi-structured interview as a data collection technique made it possible to complete the conversation with additional explanations if the opportunity arose. After the obtained data, they were presented and interpreted. The obtained findings indicated the desired – teachers' attitudes about their roles in conflict situations among preschoolers. The research results show two opposite views on conflict situation: as an undesirable and negative experience, or as an inevitable and learning experience. Also, two approaches to the conflict resolution stood out: the dominating style and the collaboration style. The result of research indicates the need to organize a professional training program for teachers, with the goal of upgrading competencies and improving practice.

Keywords: conflict, peer conflict, preschool age, roles of educators, conflict resolution styles

SADRŽAJ

UVOD	1
I TEORIJSKI DIO	3
1. Koncept discipline	3
2. Koncept konflikta	5
2.1. Kompleksnost pojma konflikt	5
2.2. Pozitivne i negativne strane konflikta	5
2.3. Razlika između nasilja, agresivnog ponašanja i konflikta	7
2.4. Ključni elementi konflikta	8
2.5. Uzroci nastajanja konflikta	9
2.6. Vrste konflikata	10
3. Uloge vaspitača	14
3.1. Uloge vaspitača u konfliktima	16
4. Pregled dosadašnjih istraživanja	19
II ISTRAŽIVAČKI DIO	22
I Metodologija istraživanja	22
1.1. Predmet i problem istraživanja	22
1.2. Cilj istraživanja	22
1.3. Zadaci istraživanja	23
1.4. Istraživačka pitanja	23
1.5. Metode i postupci istraživanja	24
1.6. Instrumenti istraživanja	25
1.7. Populacija i uzorak istraživanja	25
1.8. Prikupljanje i obrada podataka	26
2. Prikaz i interpretacija rezultata istraživanja	28
2.1. Disciplina u vaspitno-obrazovnim grupama	28
2.1.1. Koncept discipline	28
2.1.2. Poimanje disciplinovane grupe	29
2.1.3. Percepcija neprimjerenog/nepoželjnog ponašanja djece u grupi	30
2.1.4. Formiranje pravila u grupi	31
2.1.5. Kazna nasuprot razgovoru	33
2.1.6. Disciplina i ritam dana	36
2.1.7. Djeca – kontrolori tuđeg ponašanja	37
2.2. Konfliktne situacije među predškolicima	41

2.2.1. Poimanje termina „konflikt“.....	41
2.2.2. Iskazivanje agresije, nedostatak empatije i socijalnih vještine.....	44
2.2.3. Uzroci konflikata	45
2.2.4. Vrste konflikata	46
2.2.5. Najčešći akteri u konfliktima.....	47
2.2.6. Saradnja sa roditeljima	49
2.3. Uloga vaspitača u konfliktnoj situaciji među predškolicima.....	54
2.3.1. Verbalni sukobi	54
2.3.2. Fizički sukobi	56
2.3.3. Ničim izazvan sukob	57
2.3.3. Mogućnost izbegavanja konflikta.....	59
2.3.4. Sposobnost djece za rješavanje konflikata	61
2.3.5. Iskazivanje emocija nakon konflikata	62
ZAKLJUČAK	65
LITERATURA	69
PRILOZI.....	73

UVOD

Konflikti najčešće nastaju kao posljedica nedostatka socijalnih vještina kao i nedovoljno razvijenih vještina u komunikaciji. U interakcijama čovjek posmatra situaciju iz svoje perspektive, u skladu sa svojim stavovima, željama i viđenjima. Vrlo često učesnici u socijalnim interakcijama situaciju posmatraju isključivo iz svog ugla. Neobjektivnost u pogledu na situacije može vrlo često da rezultira sukobom. Nerazumijevanje drugačijeg mišljenja kao i neuvažavanje želja druge osobe su razlozi zbog kojih može doći do sukobljavanja i konflikata (Milašin, Vranić i Buljbašić Kuzmanović, 2009). Međutim, konflikt može imati konstruktivan uticaj u socijalnim interakcijama. Ako je "svaki socijalni odnos zasnovan na prethodnim iskustvima, stavovima i očekivanjima, ali je istovremeno i izvor novih iskustava, stavova i očekivanja" (Milašin, Vranić i Buljbašić Kuzmanović, 2009:121), onda je i konflikt kao sastavni dio svake interakcije mogućnost novih saznanja.

Sukob se najčešće posmatra kao sastavni dio socijalnih interakcija. Međutim sukob se ne dešava samo između ljudi, sukob se veoma često dešava i u samom čovjeku. Ono što je u tom smislu značajno, je način na koji mu se pristupa. Bilo da se radi o intrapersonalnom ili interpersonalnom konfliktu, odnosno sukobu, način na koji se pristupa od velikog je značaja za njegovo razrješenje (Isić, 2010). Kako je komunikacija moguća i na ličnom (intrapersonalnom) i na socijalnom nivou, ista predstavlja ključ za uspješno rješavanje konflikata.

"Dobru komunikaciju treba njegovati u ranom detinjstvu, dakle posebno u vrtiću kad dijete poslije roditeljskog doma prvi put postaje dio jedne veće skupine" (Lupis, 2002:19). Zajednički zadatak odraslog i djece predstavlja osnaživanje međusobnih odnosa, povećanje tolerancije i empatije, kao i podsticanje vještina komuniciranja. Time se omogućava poboljšanje saradnje i rješavanje konflikata mirnim putem (Škutor, 2021). Djecu treba podsticati da pokažu i iskažu svoje emocije, svoje potrebe i htjenja. Dijete koje ima dobro razvijene vještine komuniciranja će uspjeti da mnogo bolje riješi konflikte i probleme. Takođe, pokazaoće spremnost da preuzme odgovornost za svoje postupke. Pored toga biće aktivan slušalac svog sagovornika (Lupis, 2002).

Navedena tema i bavljenje istom svoje utemeljenje pronalaze u još društvenih pojava. Jedna od njih su pretpostavljeni uticaji virusa Covid-19, u vidu lošijeg kvaliteta života, remećenja procesa vaspitanja i obrazovanja, sveukupne zdravstvene i bezbjedonosne

ugroženosti (UN Montenegro, 2020). Ovaj period je uticao na djecu, njihovo mentalno zdravlje zbog ograničavajućih mjera i obustave rada u javnim i privatnim vaspitno-obrazovnim institucijama. Gotovo trećina djece je pokazivala gubitak samopouzdanja i lošiju pažnju. Ističu se osjećaji anksioznosti, tuge, uznemirenosti, ljutnje i usamljenosti. Povećan je ukupan procenat nasilnog ponašanja, bilo da se radi o nasilju nad djecom, ili među djecom (Zaštitinik ljudskih prava i sloboda Crne Gore, 2021). Sveobuhvatno, navedeno se može posmatrati kao jedan od direktnih uzročnika pojačanog konfliktnog ponašanja u obrazovnom kontekstu.

I TEORIJSKI DIO

1. Koncept discipline

Disciplinovanje se može posmatrati kao „sistem aktivnosti i skup mera kojima delujemo na decu i mlade kako bismo podstakli razvoj njihovih potencijala, pozitivnog i primerenog ponašanja, a istovremeno promoviramo efektivnost društveno prihvatljivih ponašanja, da bismo smanjili moguće uticaje pre svega sredinskih činilaca, koji mogu dovesti do različitih rizičnih, neprimerenih ponašanja ili poremećaja u ponašanju” (Bašić, 2009; prema Kopas-Vukašinović, 2021:15).

Već odavno je prevaziđen sistem disciplinovanja djece koji podrazumijeva fizičko kažnjavanje. Savremeni pristup disciplinovanju podrazumijeva da se kod djece formira lični osjećaj za odgovornost. Da bi se to postiglo, neophodan je odgovoran pristup djeci koji podrazumijeva uvažavanje dječije ličnosti (Kamenov, 2008). Jasno je da fizičko kažnjavanje ne predstavlja ništa drugo nego zlostavljanje.

Takođe, kažnjavanje, uskraćivanje i pokuda zbog neposlušnosti ne daju kao rezultat razlikovanje dobrog od lošeg ponašanja, već nečinjenje nečeg kako bi se izbjeglo kažnjavanje. Metoda kojom mnogi žele postići poslušnost kod djece jeste uslovljavanje i podmićivanje nagradama. Sve navedene metode dugorično nijesu efikasne. One predstavljaju trenutni stimulans kojim dijete radi/ne radi ono što se zahtjeva/je zabranjeno, kako bi izbjeglo kažnjavanje, odnosno dobilo nagradu. Djeci treba obezbijediti sigurnost, toplinu, ljubav i brižnost. U takvom okruženju dijete je slobodno da donosi odluke, a kad pogriješi svjesno prihvati odgovornost za svoje postupke. Samo na takav način djeca postaju odgovorna za svoje postupke (Coloroso, 2007; Wyckoff & Unnell, 1996).

Osjećaj za odgovornost, razlikovanje ispravnog od pogrešnog, uslovljeni su socijalnim odnosima između odraslih i djece. "Odnosi djeteta i socijalne okoline u obitelji, a kasnije i u odgojno-obrazovnoj ustanovi esencijalni za opstanak, učenje i odrastanje svake ljudske jedinke" (Petrović-Sočo, 2009:81). Kažnjavanje i smatranje djeteta za inferiorno predstavlja kršenje osnovnog principa etike pedagoškog rada sa djecom. Neophodno je voditi iskren dijalog, uvažavajući dijete kao svog sagovornika (Freire, 2017).

Shodno navedenom, "neophodno je voditi računa i o dužnom poštovanju autonomije onoga koji uči, bilo da je to dijete ili odrastao čovek" (Freire, 2017:42). Moralnost koja je autonomna se može razviti isključivo iz saradnje vaspitača i djeteta. To znači da vaspitač treba da djetetu omogući samostalno oblikovanje ponašanja na osnovu ličnog izbora, pritom objašnjavajući da se ipak određeni načini ponašanja trebaju ispoštovati, a da bi disciplina imala pozitivan uticaj na razvoj djece neophodno je da vaspitači jasno razgraniče šta žele postići disciplinovanjem i čemu će djeci u životu „koristiti“ usvojena pravila ponašanja. Djeca trebaju biti upoznata sa pravilima kako bi se ponašala i ophodila adekvatno prema drugima u socijalnim grupama čiji su članovi (Marojević, 2018; Jambak & Suryana, 2019).

2. Koncept konflikta

2.1. Kompleksnost pojma konflikt

Konflikt je tema kojom se bave sve društvene nauke. Takođe, konflikt je predmet velikog broja naučnih radova i istraživanja, bilo da se radi o pedagoškim, psihološkim, ekonomskim ili sociološkim israživanjima. U daljem tekstu biće navedene neke od brojnih definicija i objašnjenja termina *konflikt*.

Sukobi i konflikti su sastavni dio komunikacije među ljudima. Razlog za tako često dešavanje konflikata nalazi svoje uporište u razlikama koje se tiču ličnosti, kao i poimanju društvenih normi (Kozarević, 2009; Škutor, 2021). Škutor (2021) objašnjava konflikte kao situacije koje karakterišu nedostajanje međusobne tolerancije, kao i aktivno slušanje sagovornika. Kozarević (2009) smatra da konflikt i konfliktnu situaciju treba posmatrati kao sinonime koje karakterišu suprotstavljenost interesa učesnika u konfliktu. Isić smatra da se “konflikt se definira i kao sukob nespojivih tendencija i djelovanja u pojedincu, grupi i narodu ili između pojedinaca, grupa i naroda” (2009: 58).

2.2. Pozitivne i negativne strane konflikta

Kako je uslov za sukob „postojanje najmanje dvije strane koje žele iznijeti i realizirati svoja mišljenja i naume, bez uvažavanja argumenata i mišljenja suprotne strane koju doživljavaju kao prepreku i prijetnju“ (Ajduković i Pećnik, 1994; Uzelac, 2000; prema Škutor, 2021:171), a trenuci neslaganja predstavljaju kritičan momenat u toku komunikacije, konflikt je situacija koja upućuje na nejednakost u odnosima, što dalje implicira da je u tim situacijama prisutan disbalans u interakciji i komunikaciji (Laursen, Hartup, & Koplak, 1996).

Ta nejednakost se može korigovati, ukoliko su obje strane koje učestvuju u konfliktu voljne da ga riješe. Konflikt koji je na pravi riješen je funkcionalan, odnosno svrsishodan (Isić, 2010). Tada on dobija osobine konstruktivnog događaja i na pojedince koji učestvuju u njemu ima pozitivne uticaje izazivajući:

- „stvaranje pozitivnih tenzija;
- pražnjenje emocija;
- homogenizacija grupe opredijeljene za rješavanje zajedničkog problema;

- uspostavljanje mehanizama prevencije konflikata i njihovog razrješavanja“ (Isić, 2010: 60).

Suzić (2005) objašnjavajući *konflikt u malim grupama* navodi da konflikt pruža mogućnost za bolje razumijevanje ljudi i problema, povećanje motivacije i poboljšanje interakcija, povećava koheziju grupe; u segmentu donošenja odluka, utiče da budu utemeljenije.

Konflikt je situacija koja daje mogućnost za bolje *razumijevanje drugog*, debatu, uvažavanje tuđih ideja, a sa druge strane predstavlja situaciju koja od osobe traži da svoje ideje obrazloži navođenjem činjenica (Suzić, 2005).

Pojačana interakcija i motivacija predstavlja prednost konflikata u smislu da je grupi neophodna određena vrsta želje za iznošenjem svog mišljenja. Previsok nivo konformizma u jednoj grupi nije dobar i neophodno je iskusiti konflikte koji će imati korist za cjelokupnu grupnu interakciju (Suzić, 2005).

Bolja kohezija predstavlja rezultat konflikta u onim slučajevima kada članovi grupe mogu biti sigurni da neće biti odbačeni posle konfliktne situacije. Ova prednost konflikta ispoljava se u slučajevima kada jedan od članova grupe iznesi svoju ideju. Argumentima drugi članovi grupe mogu da odluče da njegova ideja bude odbačena. Predlagač nakon konflikta može nesmetano da nastavi s aktivnostima i bez negativnih emocija ili osjećaja inferiornosti u odnosu na ostatak djece u grupi (Suzić, 2005).

Donošenje odluka predstavlja još jednu od prednosti konflikta. Pri donošenju odluka važno je uzeti u razmatranje sve segmente te odluke, pronaći loše i dobre strane. Ukoliko svaki pojedinac u grupi ukaže na dobre i loše strane neke odluke samim tim uticaće na krajnji kvalitet odluke (Suzić, 2005).

Iako često konflikt može da ima pozitivan uticaj na učesnike u smislu boljeg razumijevanja osobe sa kojom se konflikt desio, takođe može da uopšte ne utiče na budući odnos osoba koje su bila učesnici (Laursen, Hartup, & Koplak, 1996).

S druge strane, neuspješno rješavanje konflikta izaziva da on biva nefunkcionalan, odnosno nesvrshodan (Isić, 2010). Tada se negativne posljedice ispoljavaju u vidu:

- „negativne tenzije;
- negativno pražnjenje emocija;
- narušavanje jedinstva grupe;
- isključivanje mogućnosti pozitivnih promjena“ (Isić, 2010:60).

Suzić (2005) smatra da negativne efekte konflikta predstavljaju *negativne emocije* koje se mogu ispoljiti i osjetiti u toku konflikta. Pripadnik grupe može se osjećati kao manje vrijedan, odbačen ili povrijeđen.

Kada konflikt vremenski traje duže, tako običan konflikt prelazi sa sukoba na „napad na ličnost“ i dolazi do *smanjenja kohezije* (Suzić, 2005).

Konflikt može da izazove i *podjelu i razdor grupe* ukoliko konflikt ne bude razriješen na adekvatan način, tako da su zadovoljene obje strane konflikta. Tada se prilikom iskazivanja svojih stavova i ideja jedan od članova grupe osjeti povređeno, ili tu ideju shvati kao napad na ličnost (Suzić, 2005).

2.3. Razlika između nasilja, agresivnog ponašanja i konflikta

„Prema normativnoj definiciji, nasilje je skup ponašanja pojedinca ili grupa koji upotrebom sile ili moći, zastrašivanjem ili manipulacijom nameću kontrolu nad drugim ljudima” (Suzić i sar., 2010: 29). To su svi postupci koji ugrožavaju druge bilo da se radi o fizičkom, psihičkom ili socijalnom segmentu neke osobe. Nasilje ima sljedeće pojavne oblike: fizičko, verbalno, ekonomsko, socijalno, seksualno, emocionalno i kulturno nasilje. Sa temom u vezi, ne mogu se uzeti u obzir sve navedene vrste nasilja imajući u vidu uzrast djece (Suzić i sar., 2010).

Verbalno nasilje predstavlja svaki vid vrijeđanja, omalovažavanja, etiketiranja, iskazivanje nedostataka osobe, govorenje psovki i pretnji (Suzić i sar., 2010). *Fizičko nasilje* karakterišu sve aktivnosti koje jedna osoba svesno radi kako bi nanijela fizičku bol svojoj žrtvi: guranje, šamaranje, šutiranje, zavrtnje dijelova tijela (prstiju, ruku, ušiju), udaranje pesnicom. *Socijalno nasilje* predstavlja svjesno i namjerno izolovanje ili isključivanje žrtve iz grupnih aktivnosti. U socijalno nasilje ubrajaju se i širenje laži, neistina i tračeva, kao i ignorisanje i spletkarenje. *Kulturni i ekonomski vid nasilja* su rijetki na ovom uzrastu, a odnose se na vrijeđanje i isključivanje osoba na osnovu kulturnih, nacionalnih i religijskih faktora; odnosno, svjesno uništavanje tuđih stvari ili otimanje i iznuđivanje novca (Suzić i sar., 2010).

Agresija predstavlja intenciju da se drugome nanese šteta, bilo da se radi o fizičkoj ili psihičkoj šteti (Milašin, Vranić i Buljbašić Kuzmanović, 2009). Kada se govori o faktorima koji mogu uticati za razvoj i ispoljavanje agresivnog ponašanja, misli se na

socijalne, psihičke i bilološke uticaje. *Socijalni faktori* prevashodno se odnose na porodične odnose, i to na odnos roditelj – dijete. Uticaji *psihičkih faktora* leže u teškom temperamentu djeteta, lošoj kontroli impulsa i nemogućnosti regulisanja emocija, iskrivljenoj socijalno-kognitivnoj obradi informacija, kao i nedovoljnoj sposobnosti uživanja u određenju situacije ili procese. *Biološki faktori* podrazumijevaju polne razlike među djecom, kao perinatalni period (trudnoća, uticaj psihičkog i fizičkog zdravlja majke) (Haug – Schnabel, 1997).

U vrtiću agresivno ponašanje ima dva pojavna oblika: verbalna agresija i fizička agresija. Ako se uzme u obzir funkcija agresivnog ponašanja, onda se govori o instrumentalnoj i o neprijateljskoj agresiji. *Verbalna agresija* podrazumijeva korišćenje neprimjerenih imena, etiketiranje i dječje provociranje. *Fizička agresija* podrazumijeva: udaranje, ujedanje i guranje, kao najčešće oblike fizičkog kontakta među djecom. *Instrumentalna agresija* je ona agresija koja ima za cilj da se ostvari neka korist, dok *neprijateljska agresija* podrazumijeva namjerno nanošenje bola drugom djetetu (Vranješević i sar., 2019).

Djeca predškolskog uzrasta agresivne oblike ponašanja najčešće koriste kako bi drugu djecu uplašila. Agresivno ponašanje i nasilno ponašanje treba razlikovati. Nasilje je okarakterisano ponavljanjem i svjesnom namjerom da se drugom djetetu učini fizička ili psihička bol (Vranješević i sar., 2019).

Sukobljavanje, odnosno konflikt među djecom, međutim, nije nasilje, iako se desi da u toku konflikta djeca međusobno mogu nanijeti fizičke povrede. Da bi neko ponašanje bilo nasilno ponašanje neophodna je svjesna namjera i obrazac ponavljanja (Vranješević i saradnici, 2019). "Sukob kao univerzalna pojava sam po sebi nije ni destruktivan, ni negativan, ni agresivan. Ali upravo o načinu reagiranja na sukob i suočavanja s njim ovisi hoće li sukob eskalirati ili će biti razriješen na miran i nenasilan način" (Milašin, Vranić i Buljbašić Kuzmanović, 2009: 116).

2.4. Ključni elementi konflikta

Da bi se bolje shvatio kompleksan pojam konflikta, neophodno je objasniti sve etape konflikta i elemente koji ga sačinjavaju. Svaki konflikt ima svoj početak, problem, rješenje i ishod (Shantz, 1987 prema Laursen, 1993).

Kada se govori o konfliktu između dvoje djece, tada u sukobu postoje dvije faze: dijete A utiče na dijete B. Zatim dijete B reaguje tako što se suprotstavlja djetetu A. Treća faza nije uvijek priustna, i predstavlja suprotstavljanje djeteta A djetetu B nakon što je dijete B izvršilo svoje suprotstavljanje. Dešava se u slučajevima ozbiljnijeg konflikta (Shantz,1987 prema Laursen, 1993).

U daljem tekstu, biće navedena još jedna podjela konflikta na faze: *faza izbivanja* (učesnici konflikta još uvijek nijesu svjesni da su u konfliktnoj situaciji, u komunikaciji dolazi do neslaganja); *eskalacija* (kao posljedica nenalaženja dogovora, učesnici ulaze u otvoren konflikt); *trajanje* (intezitet konflikta se pojačava, učesnici konflikta okrivljuju jedan drugog, mogućnost eksalacije u fizički sukob); *smirivanje* (učesnici uviđaju da ne dolaze do rješenja sprovedenim aktivnostima, započinju pregovore sa ciljem razrješenja, ili se uključuje posrednik koji predlaže moguće postupke za rješenje konflikta); *rješenje* (pronađeno je rješenje konflikta, a uzroci su otklonjeni) (Isić, 2010).

Svaki konflikt, nakon razrješenja može imati jedan od u daljem tekstu navedenih ishoda:

- 1) učesnik koji nakon razrješenja konflikta izlazi kao *pobjednik*, naspram drugog učesnika koji nakon razrješenja konflikta izlazi kao *gubitnik*;
- 2) učesnik koji nakon razrješenja konflikta izlazi kao *gubitnik*, naspram drugog učesnika koji nakon razrješenja konflikta izlazi kao *pobjednik*;
- 3) konflikt se završava tako što oba učesnika u konfliktu dolaze do *kompromisa*;
- 4) oba učesnika konfliktne situacije su *gubitnici* (nijedan od učesnika konflikta nije zadovoljio svoje ciljeve);
- 5) oba učesnika konfliktne situacije su *pobjednici* (oba učesnika konflikta su zadovoljila svoje ciljeve) (Isić, 2010).

2.5.Uzroci nastajanja konflikta

Isić (2010) navodi sljedeće uzroke nastajanja konflikata (objašnjeni kroz kontekst predškolskog perioda života):

- 1) slaba komunikacija (bilo da se radi o komunikaciji na relaciji dijete-dijete, dijete-vaspitač, vaspitač-roditelj ili dijete-roditelj)
- 2) skup vrijednosti koje se poštuju u porodici i školi (nacionalna uvjerenja, poimanje

- moralnog, načini ishrane, način življenja) ;
- 3) nejasna zaduženja i za djecu i za vaspitače (nedovoljno jasno izrečena zaduženja i zadaci dati djeci);
  - 4) ograničeni resursi u vrtiću i u porodici (vaspitači traže da djeca donesu stvari za održavanje higijene, pribor i materijal potreban za rad, sportsku opremu ili garderobu za maskenbal, dok roditelji nemaju dovoljno sredstava kako bi ispunili naloge vaspitača);
  - 5) različiti interesi djece, vaspitača i roditelja (odlučivanje o destinaciji ili maršuti izleta, odlučivanje o posjetama kulturno-istorijskih spomenika);
  - 6) zavisnost od jedne osobe (roditelja, vaspitača, člana šire porodice);
  - 7) raniji sukobi koji su ostali neriješeni (Isić, 2010).

2.6. Vrste konflikata

U teoriji, navodi se veliki broj podjela konflikta. Kao podjela koja je najobuhvatnija, navode se sljedeće četiri vrste konflikta. Prema njoj, konflikt može biti:

- „intrapersonalni konflikt (konflikt unutar pojedinca),
- interpersonalni konflikt (konflikt između pojedinaca),
- intragrupni konflikt (konflikt između pojedinca i grupe) i
- intergrupni konflikt (konflikt između grupa)” (Mescon, Albert, Khedouri, 1988; prema Kozarević, 2009:10).

Kozarević (2009) navodi i drugu podjelu, u kojoj se ističu dvije vrste konflikata. Prvu vrstu konflikata karakterišu potpuno suprotni interesi, tzv. „apsolutni konflikt“. Ovakav konflikt predstavlja situaciju u kojoj u konfliktu dobitak jedne strane znači gubitak druge strane. Druga vrsta konflikta predstavlja situaciju koja je nastala kao implikacija nedovoljno jasno iskazanih i neusaglašenih interesa sukobljenih strana.

Isić (2010) navodi podijelu konflikata prema: uzroku, planu dešavanja, funkcionalnosti, dužini trajanja, manifestaciji, posljedicama i akciji. Navedena podjela će biti predstavljena kroz predškolski kontekst vaspito-obrazovnog procesa.

Prema uzroku konfliktki mogu biti:

- *konfliki informacija*: nastaje kao posljedica nedostatka komunikacije ili izostavljanje informacija u toku komunikacije (vaspitač ignoriše dijete jer se nije

ponašalo u skladu sa dogovorenim pravilima; djeci se kazuju samo one informacije za koje odrasla osoba (vaspitač ili roditelj) smatra kao neophodne da znaju);

- *konflikt u odnosima*: posljedica prisustva stereotipa (djeca iz imućnijih porodica ne žele da se igraju sa djecom iz ekonomski nestabilnih porodica);
- *konflikt interesa*: nastaje kao posljedica diferenciranih načina zadovoljenja istih potreba (različito mišljenje o tome kada bi se trebalo izaći napolje i igrati u dvorištu vrtića);
- *konflikt vrijednosti*: posljedica suprotstavljenih sistema vrijednosti (način oblačenja u vrtiću, materijalno isticanje djece koja dolaze iz imućnih porodica);
- *konflikt resursa*: posljedica istovremene želje za istom stvari ili stvarima kojih nema dovoljno da zadovolji potrebe svih (dvoje djece želi istu igračku, grupa djece želi da sjedi za istim stolom, a za stolom nema dovoljan broj stolica);
- *strukturalni konflikt*: nedeovoljno dobro postavljene uloge i zaduženja (kada djeca žele otići ranije iz vrtića (iako trebaju ostati na spavanju), jer druga djeca koja ne ostaju u cjelodnevnom boravku idu kući nakon ručka) (Isić 2010).

Prema planu dešavanja, konflikti mogu biti:

1) *unutrašnji / intrapersonalni*:

- konflikt između dvije jednako neprijatne mogućnosti (situacija u kojoj je prisutna dilema da li ustupiti prvo mjesto u koloni drugu/drugarici i ne biti prvi, ili ne ustupiti uz rizik da se drug/drugarica naljuti);
- konflikt između jednako privlačnih opcija (situacija u kojoj dijete treba da odluči da li će dobiti novu igračku ili poći u igraonicu);
- konflikt istovremenog privlačenja i odbijanja (situacija u kojoj je organizovan odlazak na proslavu rođendana sa animatorima kod druga/drugarice prema kojoj ne dijete ne gaji pozitivne emocije);
- konflikt uloga (situacija u kojoj dijete, koje je vođa ekipe, i treba da odluči koga od svojih drugova/drugarica treba da izostavi iz ekipe) (Isić, 2010).

2) *Spoljašnji*

- interpersonalni – sukob između dvoje djece;
- socijalni – konflikti između grupa djece (Isić, 2010).

Ova podjela se odnosi na već obrađen segment pozitivnih i negativnih strana konflikata (poglavlje 2.2.) Prema funkcionalnosti konflikti se dijele na:

-*Funkcionalne* (konflikti koji rezultiraju poboljšanjem u odnosima nakon razrješenja);

-*Nefunkcionalne* (konflikti nakon kojih je očigledan negativni uticaj na odnose i funkcionisanje između djece/grupe djece) (Isić, 2010).

Prema dužini trajanja konfliktki mogu biti:

- *kratkotrajni* (trenutni nesporazum, brzo razrješavanje);
- *dugotrajni* (sporo se rješavaju, a uzrokovani su poremećenim odnosima) (Isić, 2010).

Prema posljedicama, konflikti se dijele na konflikte koji za sobom:

- *ostavljaju posljedice* (smanjena želja za druženjem, odbijanje ili negodovanje povodom odlaska u vrtić);
- *ne ostavljaju posljedice* (konflikti koji su kratkotrajni, nakon čijeg razrješenja može doći i do poboljšanja odnosa) (Isić, 2010).

Prema manifestaciji konfliktki mogu biti:

- *vidljivi* (verbalni konflikti, koji čak može eskalirati u fizičko obračunavanje; očigledno ispoljavanje neslaganja i negativnih emocija);
- *nevidljivi* (teži su za uočiti i otkriti, mišljenja i akcije učesnika su prikrivene) (Isić, 2010).

Prema akciji, konflikti mogu biti:

- *stvaralački* (inovacije u načinima rješavanja konflikata, prevazilaženje i napuštanje starih metoda i načina rješavanja konflikata);
- *rušilački* (konflikti su negativni događaji, prate ih neizvjesnost, nesigurnost, razočarenje) (Isić, 2010).

Suzić (2005) navodi četiri vrste konflikata: unutrašnje, afektivne, proceduralne i konflikte nejednakosti.

Unutrašnji konflikti podrazumijevaju neslaganja u mišljenjima. Najčešće su vezani za ideje ili aktivnosti koje treba da se realizuju na nivou grupe. Ovi konflikti su negdje i

poželjni samo ukoliko ne prelaze granicu sa konstruktivnih razmjena mišljenja. *Afektivni* su oni koji podrazumijevaju sukobljavanje koje izazivaju povređivanje emocija jednog od članova grupe. Ovakve situacije su najčešće kada se želi uspostaviti hijerarhija u određenoj grupi. Ovakve konflikte prate intenzivni izlivi emocija. *Proceduralni konflikti* odnose se na tok aktivnosti ili realizaciju aktivnosti u kojima je prisutna podjela uloga. Do konflikta dolazi kada dođe do neslaganja oko toga kako ostvariti zamišljeni cilj, na koji način i putem donošenja koje odluke. *Konflikti nejednakosti* nastaju u onim situacijama kada pojedinac iz grupe smatra da ga ista nije ispoštovala u segmentu podjele rada, aktivnosti, zadataka ili resursa. Konflikti su uzrokovani subjektivnim osećajem nepravde ili nejednakosti (Suzić, 2005).

2.7. Načini rješavanja konflikata:

Razrješenje konflikta predstavlja dovođenje konfliktne situacije u ravnotežu, zadovoljenje ličnih interesa ili kompromisa učesnika u konfliktu. Konflikt se rješava tako što svaki učesnik konflikta na osnovu svojih želja, potreba i ciljeva donosi i realizuje odluku koja je u skladu sa njima (Kozarević, 2009).

Postoji više načina kojima je moguće riješiti konfliktnu situaciju. Prvi način podrazumijeva *zajednički napor učesnika* u konfliktu kako bi se riješila situacija, drugim načinom svaki od učesnika u konfliktu *samostalno donosi odluke* o svojim postupcima i sprovodi ih u djelo; treća mogućnost predstavlja *arbitražu treće osobe* koja nije bila učesnik u konfliktu, koja nameće svoje rješenje kao konačan ishod situacije (Isić, 2010).

3. Uloge vaspitača

Uloge vaspitača u predškolsstvu su mnogobrojne. Vaspitač je prvenstveno rukovodilac, onaj koji planira, realizuje i usmjerava aktivnosti djece (Novović i sar., 2015). U ovom radu koji se bavi temom konflikata, kao i pravilnim uspostavljanjem discipline koja proizilazi iz glavne teme neophodno je osvrnuti se na one uloge koje su od posebnog značaja za ta dva segmenta rada u vaspitno-obrazovnoj grupi.

U tom smislu, značajne su one uloge koje se odnose na poznavanje i razumijevanje razvoja djece, i to u kognitivnom, fizičkom i emocionalnom dijelu ličnosti. Pored ovih, veoma je važno da vaspitač ostvari svoju ulogu kao dječijeg saradnika. Njom vaspitač pokazuje da poštuje svako dijete individualno, da uvažava njegovu ličnost, njegove stavove i mišljenja. Vaspitač ima zadatak da kod djece razvije pozitivne emocije prema drugoj djeci, osjećaj za kooperativnost i fleksibilnost prema različitostima (Kopas-Vukašinović, 2021).

Predškolski uzrast predstavlja period „najburnijeg razvoja svakog pojedinca. Propusti koji se učine u ovoj etapi stasavanja gotovo su nenadoknadivi“ (Rajčević, 2021: 50). Dječiji „kognitivni i socijalni razvoj suštinski je vezan za prevazilaženje egocentrizma“ (Brković, 2011: 128). Kako bi dijete što kvalitetnije i brže razvijalo svoje mogućnosti neophodno je da boravi u okruženju koje zadovoljava njegove potrebe. Okruženje treba biti takvo da omogućava nova iskustva, emocionalnu zaštitu, i omogućuje istraživačke aktivnosti stimulirajući kognitivni razvoj (Milnarević, 2004). Vrtić koji je usmjeren na dijete traži da vaspitač ima u djetetu saradnika, a ne objekat. Zajedno, vaspitač i dijete treba da organizuju svoj prostor, realizuju aktivnosti koje su djeci interesantne i podstiču njihovu kreativnost. Vaspitači vlastitim primjerom treba da pokažu djeci koliko je značajno kada se sluša sagovornik, uvažavaju njegove ideje i želje. U takvom okruženju dijete razvija svoje socijalne vještine kao i komunikacijske mogućnosti i sposobnosti (Milnarević, 2004)

Vaspitač ostvaruje svoje uloge kroz oblikovanje tehnika i strategije rada. Ima zadatak da permanentno posmatra razvoj i napredovanje djece u grupi. Vaspitač treba da bude neko ko će oblikovati sredinu za učenje prema dječijim potrebama i planira realizaciju kurikuluma. Takođe, „u obavezi je da kreira prilike za dječiju aktivnu participaciju u

sagledavanju i otkrivanju stvarnosti, odnosa među ljudima, pojavama, preispitivanju vlastitih mogućnosti, ne nudeći gotove odgovore i zaokružene prijedloge” (Novović i sar., 2015:23).

S tim u vezi, neophodno je objasniti koncept nazvan „*um djeteta*“. Ovaj koncept predstavlja četiri različita shvatanja, odnosno percepcije djece i njihovog najefikasnijeg načina učenja. Prvi model karakteriše vaspitačevo posmatranje djeteta kao učenika. Ovakvo shvatanje djeteta podrazumijeva da je vaspitač taj koji predstavlja i prezentuje najefikasnije načine izvršenja neke aktivnosti. Djeca imaju zadatak da usvoje prikazane aktivnosti i da ih primjenjuju kao svoje. Drugim riječima, učenje po modelu, odnosno učenje putem oponašanja (Bruner, 2000; prema Slunjski i saradnici, 2015). Dječije ponašanje koje je stečeno na osnovu učenja po modelu zahtjeva da vaspitač koji je u direktnoj interakciji sa djecom ima sve odlike socijalno prihvatljivog i poželjnog ponašanja, jer su djeca sklona čestom indentifikovanju sa ostatkom grupe kao i sa odraslim osobama koje su u njihovom okruženju (Kopas-Vukašinić, 2021). Drugi model posmatra djecu kao one koji najbolje uče kada imaju didaktički oblikovane situacije, treći model shvata dijete kao nekoga ko misli, a četvrti percipira dijete kao nekoga ko želi da zna (Bruner, 2000 prema Slunjski i sar., 2015). Na osnovu ovih svatanja formira se i pristup djeci u toku učenja.

U crnogorskoj predškolskoj praksi, najčešće svatanje djeteta je upravo prvi model (dijete – učenik). U prilog tome govore nalazi istraživanja vrešnog na teritoriji Crne Gore koje se bavilo autonomijom djeteta i prisutnog institucionalnog modela predškولstva. U radu se navodi da „vaspitači ne pokazuju posebnu zainteresovanost za perspektivu djeteta, čak i ako se radi o strukturisanim aktivnostima učenja: sve se svodi na niz pitanja zatvorenog tipa, reproduktivnog karaktera kojim se nastoji ustvrditi koliko je dijete faktički ovladalo neki materijalom; pitanja o emocionalnom doživljaju nekog materijala se zaustavljaju nakon prvog "horskog" odgovara djece da im se priča/pjesma dopala – ne razgovara se nadalje o tome” (Marojević, 2018:210).

Ono što karakteriše i uslovljava ulogu vaspitača je mogućnost realizacije teorijski zamišljenog predškolskog kurikuluma. Kurikulum predstavlja skup ciljeva, ishoda i aktivnosti planiranih za realizaciju kroz saradnju između vaspitača i djece. On se razlikuje od tipičnog plana i programa. Usmjeren je na proces učenja, a ne na same sadržaje

učenja. Kurikulum sačinjavaju njegovi obavezni i slobodni dio. Obavezni dio je dat uz preporučene aktivnosti i postupke za njegovu realizaciju, dok slobodni dio kurikuluma daje mogućnost vaspitaču za izbor sadržaja, odabir metoda i realizaciju aktivnosti (Novović i sar., 2015).

Vaspitači međutim, u najvećoj mjeri djeci omogućavaju kognitivni razvoj sa stanovišta pripreme djece za polazak u školu. To je opravdano, ako se posmatra iz ugla dječijeg osjećaja sigurnosti pred polazak u školu. Kako djeca ne bi na početku osnovnoškolskog školovanja naišla na neuspjeh, nesnalaženje i teškoće na samom početku učenja (Baran, 2013), vaspitači ih pripremaju za već pomenuti period osnovnoškolskog obrazovanja. Međutim, nije rijedak slučaj da u vrtićima čak i djeca uzrasta od tri godine uče veliki broj pjesmica napamet. Obrazovna uloga vaspitača, u tom smislu opisana je kao insistiranje na prostoj reprodukciji koja predstavlja najniži nivo znanja. Po mišljenju i roditelja i učitelja koji se nakon vrtića susreću sa djecom u školi, sistem i pristup učenju nije dovoljan i sveobuhvatan (Slunjski i sar., 2015).

Zaključno, većina aktivnosti koje vaspitač realizuje imaju za cilj pripremanje djece, još od najranijeg djetinjstva za školski model učenja. Ne ostavlja se dovoljno prostora za socio-emocionalni razvoj djece. Slobodne aktivnosti koje podstiču razvoj kreativnosti i maštovitosti vaspitači svode na minimum. To je više nego očekivano, s obzirom na to da strukturirane i jasno postavljene aktivnosti omogućavaju lakšu organizaciju i „kontrolu“ djece (Baran, 2013).

3.1. Uloge vaspitača u konfliktima

Zajednički zadatak odraslog i djece predstavlja osnaživanje međusobnih odnosa, povećanje tolerancije, učenje vještina komuniciranja. Time se omogućuje poboljšavanje saradnje i rješavanje konflikata mirnim putem (Škutor, 2021). U situacijama kada se dijete ponaša nedisciplinovano ili ima negativan pristup i stav prema svojim obavezama, drugoj djeci ili odraslima neophodno je da oni koji rade sa djecom znaju kako da odreaguju pravilno. Svojim ponašanjem i ophođenjem prema djeci u takvim situacijama treba da pokažu da im je stalo do njih. Takva situacija zahtjeva i doslednost i smirenost

(Kopas-Vukašinović, 2021). U konfliktnim situacijama među predškolicima, vaspitačevo reagovanje ima dalekosežan uticaj na buduće rješavanje konflikata među djecom.

U zavisnosti od stila rješavanja konflikata, vaspitač može: izbjegavati konflikt, ili postupiti tako što će pribjeći hedonističkog akomodaciji, dominaciji, kolaboraciji ili kompromisu (Suzić, 2005).

Izbegavanje konfliktne situacije među djecom nije poželjno ponašanje. Najčešće se vaspitač ne miješa jer tu situaciju percipirajući je kao neprijatnu i nepoželjnu. *Hedonističkom akomodacijom* vaspitač želi da pomiri djecu koja su učesnici u konfliktu. Pokušava da obezbijedi i jednom i drugom djetetu (učesniku konflikta) čak i one zahtjeve koji su nemogući za ispuniti. Ovakav pristup konfliktu nije dobar, jer ono dijete koje je u pravu osjeća se odbačeno i nevaženo, dok drugo dijete koje i krivac za konflikt smatra da može da manipulise odraslom osobom. Kada vaspitač svojim autoritetom koji mu je prirodno dat zbog položaja prekida svaki konflikt i nameće svoje rešenje tada on ima *dominantan stil* rješavanja konflikata. Često forsiranje svojih rješenja, bez uvažavanja dječijih mišljenja ne osposobljava učenike "za razrješavanje konflikata, on ih vremenom čini zavisnim od autoriteta i nesposobnim da se nose sa konfliktima" (Suzić, 2005: 357). Stil koji oduzima najviše vremena, ali je ujedno i najefikasniji jer ostvaruje ishod pobjednik-pobjednik, je *kolaboracija*. Vaspitač u ovoj situaciji usmjeren na saradnju između konfliktnih strana i segment po segment konflikta zajedno sa djecom rješava. Počinje od najjednostavnijeg segmenta konflikta, nastavlja oklanjajući dio po dio, dok ne dođe do najsloženijeg segmenta konflikta. Ukoliko se desi situacija da je nemoguće u datom trenutku doći do razrešenja konflikta, vaspitači pristupaju odlaganju. Suprotan kolaboraciji je *kompromis*, koji se bazira na principu popuštanja jednog djeteta prema drugom. On podrazumijeva "skidanje jedne po jedne karike u lancu sporenja dok kolaboracija povezuje jednu po jednu kariku slaganja" (Suzić, 2005: 358). Kompromis ima svoje loše strane, jer djeca koja su u konfliktu mogu osećati inferiorno i nevaženo ukoliko se od njih konstantno traži da popuštaju drugom djetetu. Zbog toga je veoma važno da vaspitač ukaže na dobre strane popustljivosti i fleksibilnosti (Suzić, 2005).

Kako je već navedeno, kolaborativni stil ima najviše pozitivnog uticaja na socijalizaciju i razvoj empatije kod djece. Omogućava saradnju djece uz posredovanje vaspitača, obezbeđuje nenasilnu i višesmjernu komunikaciju, uči uvažavanju stavova drugih.

Shodno tome, neophodno ga je što češće primenjivati u vrtićkim grupama. Ovakav pristup rješavanju konflikta među djecom omogućava i razvoj njihove moralne autonomije.

Moralnost i njen razvoj, pored raznih društvenih uticaja u mnogome zavisi od vaspitano-obrazovanog procesa. Neophodno je preći sa vaspitačevog usmenog izlaganja o tome šta je ispravno, sa izvođenja zaključaka na osnovu situacija koje su van dječijeg životnog konteksta na konkretne situacije da bi se kod djece razvio osjećaj za moralnost, a kasnije i sama moralna autonomija. Neophodna je *dječija internalizacija*, da bi se moralne norme prihvatile. Ona podrazumijeva da su norme bile izgrađene od strane djece i primjenjene na osnovu ličnog podsticaja. Dječija moralna autonomija se razlikuje od potpune slobode, jer moralna autonomija podrazumijeva "uzimanje u obzir svih relevantnih faktora pri odlučivanju šta je najbolje da se učini, a ne samo sopstvenog stanovišta"(Kami, 1983; prema Kamenov, 2008:2017).

Zaključno, cilj svakog vaspitača u konfliktnim situacijama, a i vrtićkoj praksi uopšte trebao bi biti ostvarivanje uloge u osposobljavanju djece za samoregulaciju ponašanja, odnosno „intelektualnog i emocionalnog decentriranja u kome su sposobna da razmotre i uzmu u obzir gledište drugih ljudi" (DeVeris, Hildebrandt, Zan,200; prema Marojević, 2018:124).

4. Pregled dosadašnjih istraživanja

Chen, Fein, Killen i Tam na teritoriji Sjedinjenih Američkih Država (2001) vršili su istraživanja koja su imala za cilj da utvrde učestalost nepoželjnih oblika ponašanja djece u vrtićima sa osvrtom na probleme i rješavanje istih. Istraživanje su bazirali na snimanju i bilježenju sukoba među vršnjacima uzrasta od 2 do 4 godine. Autori su zaključili da je konflikt dio grupnog života djece, bez obzira na uzrast; da su kod djece starijeg uzrasta najčešći sukobi koji su posljedica neslaganja oko igre i ideja; sukobi vezani za distribuciju resursa i igračaka smanjeni i karakteristični su za mlađu djecu.

Utjecaj roditeljskog stila rješavanja sukoba na prosocijalno i agresivno ponašanje djece predškolskog uzrasta je tema rada Bulića (2019). Istraživanje je vršeno na uzorku od 101 djeteta, kao i njihovih 189 roditelja. Servej metoda je korišćena u toku istraživanja, a nakon obrade podatka putem upitnika, rezultati su doveli do zaključaka da i agresivni i pasivni stil rješavanja konflikata utiču na ponašanje djece. Međutim nijedan od njih istovremeno ne utiče na povećavanje prosocijalnog odnosno smanjenje agresivnog, nepoželjnog ponašanja.

Empatija i socijalne vještine djece u velikoj mjeri imaju uticaj na nepoželjna i konfliktna ponašanja. Istraživanje vršeno na uzorku od 597 djece, uzrasta do 7 godina, sa ciljem da se utvrdi da li postoje taksonomi u odnosu na koje se mogu grupisati djeca predškolskog uzrasta prema njihovim nepoželjnim oblicima ponašaja djelo je Sindik J. i Sindik Z. (2013). Autori navode tri grupe ponašanja kao rezultat istraživanja. U prvoj grupi najdominatnija su djeca uzrasta od pet godina, koja imaju slabije razvijene i pasivne socijalne vještine, ali i mali broj nepoželjnih ponašanja. U drugoj grupi je najviše djevojčica starijeg uzrasta, koje imaju umjereno razvijene i aktivne socijalne vještine, sa najmanje nepoželjnih ponašanja. To su djeca koja su najčešće i neprimjetna u grupama i nepohodno im je podsticanje. U trećoj grupi, najčešći su dječaci, mlađeg uzrasta, koji pokazuju najviše nepoželjnih ponašanja. Oni imaju slabe do umjereno razvijene socijalne vještine. To su djeca koja se u grupama ističu kao najproblematičnija jer su sklona čestom sukobljavanju.

Kada je u pitanju značaj uloge vaspitača u rješavanju konflikata u vrtiću, navodimo istraživanje autorki Doppler-Bourassa, Harkins i Mehta (2008). Subjekti istraživanja su

bile 4 vaspitačice koje su učestvovala u seriji od šest radionica, namijenjenih profesionalnom usavršavanju vaspitača u domenu razvoja djeteta i rješavanja konflikata među djecom. Nakon realizovanih radionica i intervjuisanja, autorke su došle do zaključaka da su vaspitačice promijenile svoje poglede i stavove prema rješavanju konflikata. Njihove metode i rješenja su postala više usmjerena na djecu, a ne na sam konflikt. Pritom, pokazale su veću slobodu da aktivno uključe djecu u proces rješavanja konflikata, proširujući svoje vizije o potencijalnim ishodima sukoba kroz više aktivnog intervenisanja, a sa manje pravila.

Istraživanja koja se bave ulogama, intervencijama i komunikacijom pri rješavanju konflikata predškolske djece, pokazuju da vaspitači veoma često ne dozvoljavaju djeci da ih samostalno riješe, kao u slučaju istraživanja autorki Majorano, Corsano i Triffoni (2015). Posmatrano je 99 djece uzrasta do 3 godine u 7 italijanskih vrtića i podaci govore da u većini konflikata (80%) vaspitači intervenišu direktno osjećajući ogromnu potrebu da prekinu svako ponašanje koje bi djetetu moglo fizički naškoditi. Sličnom temom bavile su se autorke Gloeckler, Cassell i Malkus (2014). Istraživanje je podrazumijevalo da se ispituju i ocijene 8 vaspitača i 51 dijete kao i da se izmjere interakcije između vaspitača i djece. Zaključci govore da se rano u životu formiraju prosocijalni obrasci odnosa prema drugima, baš kao što se formiraju i obrasci problematičnog ponašanja. Djeci su potrebni vaspitači koji pružaju prilike za vježbanje vještina samoregulacije i rješavanja vršnjačkih sukoba.

Mišljenja, stavovi i samoprocjena vaspitača o konfliktima su teme istraživanja Blunk, Russell i Armga (2017). Istraživači su prikazali video snimke na kojim su snimljene konfliktne situacije među vršnjacima i zatražili od 15 vaspitača da iskažu svoja mišljenja o njima. U sličnom istraživanju, Clarke, McLaughlin i Aspden (2017) su obuhvatili 31 samoprocjenu vaspitača posredstvom više različitih instrumenata, putem fokus grupnih intervjuja i upitnika. Rezultati pomenuta dva istraživanja govore da vaspitači žele spriječiti agresiju, razmatraju tajminge sukoba i zaustavljaju ih. Takođe, vaspitači smatraju važnom promociju socijalnih kompetencija djece pri rješavanju konfliktnih situacija. Oni suštinu svoje vaspitno-obrazovne uloge prepoznaju u zaštiti djece i razvijanju socijalno-emocionalnih vještina, smatrajući da trebaju i mogu unaprijediti svoje kompetencije kroz dodatne strategije, tehnike i mentorstva.

U svom radu Marojević (2018) se bavi istraživanjem koje ima za cilj da predstavi model djetinjstva koji je prisutan u crnogorskim vrtićima, kao i samu autonomiju djece. Subjekti istraživanja su 6 vaspitača i 68 djece. U segmentu koji se tiče konflikata među djecom, autorka navodi da se vaspitači postavljaju kao spoljni faktori koji proizvoljno rješavaju konflikte među djecom, često zanemarujući njihove želje i potrebe.

Istraživanja vršena u osnovnim školama pokazuju da u školi nastavnici primjenjuju različite metode rješavanja konflikata jer većina djece nije sposobna da ih riješi samostalno (Bulić, 2018; Sobo, 2019). Ovi autori dolaze do zaključaka da većina učenika dolazi u konflikte sa svojim vršnjacima; često sami dolaze do ideje o poravnanju; većina nastavnika prilikom rješavanja sukoba među učenicima primjenjuje metodu razgovora; ispitanici imaju podijeljena mišljenja u vezi sa vođenjem evidencije; ne postoji statistički značajna razlika u odnosu na pol i starost nastavnika; i da najčešće koriste integraciju i kompromis pri rješavanju učeničkih konflikata; nastavnici koji imaju više godina radnog staža nijesu toliko zainteresovani za aktivno rješavanje konflikata među učenicima.

Sve navedene implikacije vršenih istraživanja uvažene su i njima se rukovalo prilikom pripreme empirijskog dijela rada.

II ISTRAŽIVAČKI DIO

I Metodologija istraživanja

1.1. Predmet i problem istraživanja

Konflikt je sastavni dio međuljudskih odnosa, pa iako ima negativnu konotaciju, pomaže da se identifikuje postojanje problema (Suzić, 2005). Imajući u vidu da se jedna od brojnih uloga vaspitača ogleda u razumijevanju potreba i mogućnosti djece predškolskog uzrasta, kroz adekvatno pružanje podrške i intervenisanje u konfliktima ukoliko se za to ukaže potreba, ne može a da se ne postavi pitanje na koji način vaspitači pristupaju navedenoj ulozi (Pavlović, 2019). Nalazi nekih istraživanja govore da vaspitači najčešće intervenišu direktno, prekidajući svako ponašanje koje bi djetetu moglo naškoditi, kao i to da je veći dio ukupnog rada vaspitača sa djecom usmjeren na kognitivni razvoj, odnosno na usvajanje znanja i pripremanje za polazak u školu; dok je značajno manji dio usmjeren na razvoj socijalnih vještina i osmišljavanje strategija za rješavanje konflikata na načine koji promovišu socijalizaciju (Majorano, Corsano i Triffoni, 2015; Blunk, Russell i Armga, 2017).

Na osnovu navedog proizilazi *predmet* istraživanja kojeg predstavljaju dominantni pristupi koje vaspitači imaju u konfliktnim situacijama među djecom, odnosno tipične prakse vaspitača prilikom regulisanja dječijeg ponašanja u problematičnim socijalnim odnosima.

1.2. Cilj istraživanja

Konflikt među djecom nije nužno negativno iskustvo. Konflikt predstavlja priliku u kojoj djeca imaju mogućnost da uče i da razvijaju svoje kognitivne i socijalno-emocionalne sposobnosti (Blunk, Russell, Armga, 2017). Međutim, da bi se konfliktna situacija pretvorila u situaciju učenja neophodno je upoznati djecu sa konstruktivnim načinima rješavanja konflikta.

Djeci je potrebno da odrasli stvore socijalni okvir u kome je prisutan stabilan i središnji sistem vrijednosti. S obzirom na to da djeca u predškolskom uzrastu nemaju izgrađenu samokontrolu neophodno je podržati razvoj te sposobnosti. Uticaji koji dolaze od strane vaspitača treba da imaju oslobađajući, nikako kontrolišući karakter. Takvi uticaji podrazumijevaju da se dijete osjeća sigurno u svom okruženju, da svoje aktivnosti vrši na konstruktivan način, a da istovremeno i razvija svoju ličnost uz pozitivne interakcije u sredini u kojoj se nalazi (Kamenov, 2008). Pored porodice, najviše uticaja u procesu vaspitanja djece imaju vršnjačke grupe kao i vaspitači sa kojima dijete provodi najviše vremena u tom periodu života.

Imajući navedeno u vidu, ovim istraživanjem želi se ispitati na koji način vaspitači regulišu odnose među djecom predškolskog uzrasta, kao i koji su njihovi dominantni pristupi u tom procesu.

Cilj istraživanja je utvrditi percepciju vaspitača o konfliktnim situacijama među predškolicima, odnosno tipične načine postupanja u istim.

1.3. Zadaci istraživanja

Zadaci koji proizilaze iz ovako formulisanog cilja istraživanja su:

- utvrditi stavove vaspitača o konfliktima i o regulisanju dječijeg ponašanja (da li vaspitači insistiraju na disciplini u grupama; da li podstiču socio-moralnu autonomiju djece; da li su fokusirani na djecu i njihove međusobne interakcije; da li konflikte među djecom smatraju faktorima remećenja reda; da li u konfliktima prepoznaju i vaspitni potencijal);
- utvrditi najčešće postupke vaspitača u konfliktima među predškolicima (da li u konfliktnim situacijama vaspitači sopstvenu ulogu prepoznaju prvenstveno u zaštiti djece bilo da se radi o fizičkoj ili emocionalnoj zaštiti); da li vaspitači direktno utiču na ishod konflikta među predškolicima.

1.4. Istraživačka pitanja

Nalazi dosadašnjih istraživanja vršenih na datu i slične teme omogućavaju nam da opravdano postavimo pitanja putem kojih možemo otkriti kako se vaspitači ponašaju u konfliktnim situacijama.

Iz postavljenog cilja istraživanja možemo postaviti tri glavna istraživačka pitanja:

1. Kako vaspitači percipiraju pitanje discipline u vaspitno-obrazovnim grupama?
2. Kako vaspitači percipiraju konfliktnu situaciju među predškolicima?
3. Kako vaspitači percipiraju svoju ulogu u konfliktima među djecom?

Iz glavnih istraživačkih pitanja, proisitiču i ostala pitanja na koja istraživanjem nastoji odgovoriti:

1. Da li vaspitači na konflikte gledaju kao na odsustvo kontrole, pojačanu agresiju i nepoželjno ponašanje?
2. Da li vaspitači konfliktna ponašanja pripisuju odsustvu discipline?
3. Da li je vaspitačima cilj predvidjeti razvoj situacije i reagovati prije nego dođe do konflikta?
4. Da li je vaspitačima u konfliktnoj situaciji najvažnija uloga da osiguraju bezbjednost od fizičke povrede?
5. Koje metode regulisanja dječijeg ponašanja u konfliktima vaspitači najčešće koriste i zašto?
6. Da li vaspitači smatraju da je potrebno razgovarati sa djecom o konfliktu tokom i nakon njegovog razrješenja?
7. Da li vaspitači smatraju da su djeca sposobna da samostalno riješe međusobne konflikte?
8. Da li vaspitači dozvoljavaju djeci da aktivno učestvuju u rješavanju konfliktnu situacije ili pak da ih ona samostalno riješe?

1.5. Metode i postupci istraživanja

U procesu definisanja problema, predmeta, cilja i istraživačkih zadataka koji iz njega proizilaze korišćena je metoda teorijske analize.

Obzirom da je ovo istraživanje empirijsko-kvalitativnog karaktera, podaci koje istraživač prikuplja u prirodnim okolnostima, koristeći se metodama interaktivnog i humanističkog

pristupa omogućavaju sagledavanje cijelog problema istraživanja (Creswell, 1994).

1.6. Istrumenti istraživanja

Za potrebe istraživanja konstruisan je problemski usmjeren intervju koji podrazumijeva da se ispitanici spontano izjašnjavaju iznoseći svoja mišljenja i stavove na datu temu (Halimi, 2005). Instrument je konstruisan na bazi teorijskih saznanja i pregleda dosadašnjih istraživanja vršenih na datu temu sa ciljem da se dobiju odgovori na postavljena istraživačka pitanja. „Polustrukturisani intervju pruža istraživaču priliku da čuje kako učesnik priča o nekom posebnom aspektu svog životnog iskustva. Pitanja koja istraživač postavlja funkcionišu kao okidači koji podstiču učesnika da govori“ (Willing, 2016:77). Kako bi se dobili nedvosmisleni stavovi ispitanika sadržaj intervjuja je koncipiran tako da obuhvata teme koje proizilaze iz istraživačkih zadataka, a tiču se discipline i regulisanja dječijeg ponašanja, kao i metoda i stilova vaspitača pri rješavanju konflikata među djecom.

1.7. Populacija i uzorak istraživanja

Učešće u intervjuisanju uzelo je 25 vaspitača koji su zaposleni u Javnoj predškolskoj ustanovi "Dragan Kovačević" u Nikšiću. Kako je zaposleni kadar u predškolstvu u velikom procentu ženskog pola, svi ispitanici su žene. Međutim, u daljem tekstu i dijelu prikazivanja i interpretacije rezultata će bi imenovani kao „ispitanici“ ili „vaspitači“. Sa njima razgovori su vođeni u toku jula i avgusta 2022. godine. U zavisnosti od motivacije ispitanika za razgovor na istraživačke teme, intervjui imali su različita vremenska trajanja. Vaspitači koji su zaposleni u vrtiću su i bili ciljna grupa ispitanika. Kroz iskazivanje njihovih mišljenja i stavova o konfliktima među djecom u vrtiću, kao i načinima na koji ih oni rješavaju u svojoj praksi omogućeno je jasno sagledavanje stanja u nikšićkim vrtićima, vezanog za dječije konflikte. Dati rezultati su proizvod stavova i mišljenja onih osoba koje su u svakodnevnoj i direktnoj vezi u radu sa djecom predškolskog uzrasta.

Kako bi se imao uvid u strukturu ispitanika, od njih su dobijene informacije koje se tiču godina starosti, nivoa obrazovanja kao i godina radnog staža.

Tabela 1. Obrazovna struktura ispitanika

Obrazovna struktura ispitanika		
broj ispitanika	VI nivo	VII nivo
		2

Tabela 2. Godine radnog staža ispitanika

Godine radnog staža		
broj ispitanika	do 10 godina	preko 10 godina
		16

Tabela 3. Starosna struktura ispitanika

Starosna struktura ispitanika		
broj ispitanika	do 40 godina	stariji od 40 godina
		5

1.8. Prikupljanje i obrada podataka

Nakon dobijene saglasnosti, odnosno odobrenja za vršenje intervjuisanja od strane uprave JPU “Dragan Kovačević” – Nikšić, ispitanici su putem individualnog intervjua svoje odgovore govorili usmenim putem, a cjelokupni razgovori su se snimali ili zapisivali. Pored snimanih odgovora na pitanja intervjua, bilježeni su i detalji vezani za ponašanje ispitanika: gestikulacija i mimika. Važno je naznačiti, da su svi intervjui vođeni anonimno, tj. da su se od vaspitača koji su učestvovali u intervjuisanju tražila samo tri lična, u tabelama navedena podataka. Imena navedena u inerpretaciji rezultata ne odgovaraju stvarim imenima pomenutim u toku inervuja, bilo da su u pitanju imena djece ili vaspitača kako bi istraživanje odgovorilo etičkim zahtjevima. Svaki ispitanik je dao usmenu saglasnost nakon na uvid datog odobrenja za vršenje intervjuisanja. Audio snimanje intervjua je omogućilo lakšu i jednostavniju transkripciju, odnosno doslovnog

prenošenja odgovora. Istraživaču takvi odgovori omogućavaju kontekst koji je moguće interpretirati (Patton, 2002). Nakon izvršene transkripcije razgovora sa ispitanicima pristupilo se procesu kodiranja na osnovu izjava ispitanika vezanih za istraživačka pitanja. Transkripti intervjua analizirani su u skladu sa naučno-istraživačkim principima. Svaki transkript je bio čitan nekoliko puta. Ispitan je odnos između tema, a zatim je izvršena integracija u kodove na osnovu svih transkripata (Willing, 2013/2016). Transkripti su označeni tako da, na primjer, u kodu V2-15-1 V2 označava broj intervjua, 15 broj izjave na stanici i 1 broj stranice na kojoj se izjava nalazi. Prilikom interpretiranja i diskusije o dobijenim rezultatima ispoštovan je etički aspekt uz prisutan osećaj lične odgovornosti, imajući u vidu da interpretacija sa sobom uvijek nosi određen dio transformacije rezultata (Willing, 2016).

2. Prikaz i interpretacija rezultata istraživanja

2.1. Disciplina u vaspitno-obrazovnim grupama

2.1.1. Koncept discipline

Nakon dužeg promišljanja na prvo pitanje intervjua „Šta za Vas predstavlja disciplina?“ većina ispitanika je odgovorila da disciplinu percipira kao skup normi i pravila u nekom kolektivu, bilo da se radi o radnom ili kolektivu koji sačinjavaju djeca i oni odnosno vaspitno-obrazovne grupe. Odgovori su proizilazili iz životnog iskustva, ličnog poimanja, a ne na osnovu teorijskih saznanja na osnovu inicijalnog obrazovanja ili stručnog usavršavanja u domenu socijalizacije djece u vrtiću.

Ispitanici disciplinu smatraju za važan segment života u vrtiću, a nerijetko i bazu za sve ostalo. Takođe, odgovore su potkrijepili tvrdnjama na osnovu kojih se dolazi do zaključka da im je veoma važno da u grupi implementiraju svoja shvatanja discipline.

„Bitna karika u vaspitanju svakog djeteta znači, bez discipline u grupi jednostavno ne možemo vladati ni mi grupom ni djeca slušati.“ V17-1-1

„Ako nema discipline onda ne može da se održi nijedna aktivnost, mada je to sve u skladu sa uzrastom. Nekima treba malo više da shvate šta je to disciplina.“ V3-2-1

„Poštovanje neke dnevne rutine, pravila ponašanja. Ali naravno ne stroga vojnička disciplina, nego mislim, negdje kroz poštovanje reda, strpljivost, čekanje na svoj red.“ V5-1-1

„Vi kad imate odgovarajuću disciplinu, poštovanje reda, rutine, pravila ponašanja u vrtiću, to se vidi i na djeci. Postižu bolje rezultate. Pažljiviji su. Koncentracija im je bolja. Bolje pamte sadržaj sa tog ulga. A onda i oni, prosto shvataju da će sutra uvijek imati neka pravila u životu.“ V10-2-1

Moralno vaspitanje nije i ne predstavlja samo i isključivo usvajanje normi i pravila ponašanja. Vaspitanje djece kao sam proces usvajanja moralnih osobina počinje sa najranijem detinjstvom. Imajući to u vidu ne može a da se izostavi uloga vaspitno-obrazovnog predškolskog perioda. Vaspitač moralno vaspitanje ne smije svoditi na učenje

djece o normama i načelima, već osposobiti dijete da ono samo procjeni kako će u kojoj situaciji postupiti a da to bude ispravno (Mađarević, 2016).

2.1.2. Poimanje disciplinovane grupe

Pitanje „*Smatrate li da je disciplina važan segment „života u vrtiću?“*“ i pitanje „*Kako uspostavljate disciplinu u grupi?“*“ rezultirala su odgovorima na osnovu kojih se zaključuje da disciplina u vrtiću za vaspitače predstavlja veoma bitnu stavku, kao što se može zaključiti iz navedenih tvrdnji. Prva suprotstavljenost u odgovorima poizilazi iz činjenice da vaspitači ne podrazumijevaju iste stvari pod „*disciplinovanom grupom*“. Prva grupa vaspitača smatra da disciplina podrazumijeva tišinu, mir i poštovanje pravila u vaspitno-obrazovnoj grupi, te smatraju da se navedeni pojmovi moraju poštovati svakom momentu.

“I kad su u grupi pod našim nadzorom radimo po našim pravilima... Već smo se mi skroz ubrazdali.” V17-10-2

„Toliko ih i viknem ih i prijetim i kritikujem, pričam... Ođe su prijetili sa mnom – „Sad će ti Stanislava.“ V25-20-3

„Disciplina za mene predstavlja kad je neko dijete mirno, da poslušna sve što mu se kaže, i tako to.“ V15-1-1

Druga grupa vaspitača smatra da disciplina u grupi ne znači tišinu već kooperativnost, saradnju djece među sobom, kao i sa vaspitačem; dozvoljavanje djeci da iskažu svoja mišljenja, aktivno i produktivno vrijeme provedeno u vaspitno-obrazovnoj grupi.

„Potpuno su slobodna u svojim aktivnostima, ali vaspitač postavlja neke granice do kojih djeca mogu. Te granice koje zapravo dijete ne primjećuje.“ V8-4-1

„To su sve neki dogovori sa njima gdje mi imamo određene znakove za neku vrstu ponašanja. Na primjer: previše smo bučni. Kada smo previše bučni, obično imamo jednu zvečku s kojom ću ja da zazvečim i to je dogovoreni znak, gdje oni odmah spuštaju nivo“ V4-5-1

„Oni moraju pričati. Mislim, moraju razgovarati. Ne može u tišini baš.“ V12-6-1

„Kad pomislim na disciplinu, onda recimo to gledam sa aspekta kad se nešto radi, pa je lijepo imati neku disciplinu, da bi djeca, mislim lakše je vaspitaču, a o nekoj disciplini potpunoj. Mislim i nema baš one potpune discipline.“ V13-3-1

Segment discipline ne bi trebalo da se svodi na deklarativno iznošenje pravila i uspostavljanje kontrole sa ciljem da se u grupi ostvari tišina. Da bi se postigla disciplina, neophodan je odgovoran pristup djeci koji podrazumijeva uvažavanje dječije ličnosti (Kamenov, 2008). Vikanje, prijetnje i kritikovanje svakako nijesu odraz uvažavanja djece.

2.1.3. Percepcija neprimjerenog/nepoželjnog ponašanja djece u grupi

Nadalje, pitanje *„Šta je po Vašem mišljenju neprimjereno/nepoželjno ponašanje djece u grupi?“* dovodi do zaključka da neprimjereno ponašanje djece grupa ispitanika ne posmatra sa aspekta odnosa prema drugoj djeci u grupi, već da li dijete krši postavljena pravila i odbija poslušnost vaspitaču.

„Jesmo stavili neposlušnost? Znači od toga se ježim.“ V25-11-2

„Pa neprimjereno je nepoštovanje pravila vaspitača“. V11-3-1

„Pa neprimjereno ponašanje kad neće da poslušaju“. V15-3-1

„Samo posmatram te reakcije... Znači sigurno da ne poštuje ni roditelja, ne poštuje ni vaspitača. Roditelj je taj koji treba da ostavi dijete tu, a mi smo zamjena u ulozi roditelja. Kad mu stariji kaže sjedi, on neće da sjedne. Znači on jednostavno radi po svome znači ne postoji niko iznad njega.“ V16-3-1

„Pa na primer odbijanje hrane, odbijanje bilo kakvog vida saradnje, odbijanje komunikacije, negodovanje na spavanju i tako u suštini to su neke osnovne da kažem u tom periodu nepoželjna ovaj ponašanja.“ V17-4-1

Druga grupa vaspitača smatra da su neprimjerena ona ponašanja koja mogu na bilo koji način ugroziti ličnost, emocije ili fizičko zdravlje druge djece iz grupe.

„Pa neprimjerenost ponašanje i nepoželjno ponašanje djece u grupi je prije svega agresivno dijete koje nije htjelo da učestvuje u zajedničkoj igri i pored svih napora nas vaspitača, nego se sladilo, i igra mu je bila da kvari tuđu igru.“ V2-3-1

„Neka ponašanja koja prelaze neke granice. To je ono gdje dijete može da povrijedi i sebe i drugo. Da dovodi u neke situacije opasnosti. A onda mi je neprimjerno ponašanje, tako moram da kažem, to ružno izražavanje, koje je sve češće u današnje vrijeme.“ V5-3-1

„To su neki sukobi, konflikti oko neke igračke ili tako neke zajedničke igre.“ V6-3-1

„Nepoželjna ponašanja za vaspitača su naravno fiziki kontakti među djecom, a neprimjerno ponašanje, sad to, među mališanima, ne možete nekako ni definisati. Oni su mali i nerazumni za te neke stvari, ali u suštini, ono što svaki vaspitač voli da se djeca međusobno lijepo slažu. To je prosto i uspjeh vaspitača.“ V8-3-1

„Agresija, agresija, agresija. Meni je kao vaspitaču najteže, najteže. Uvijek imam dosta strpljenja za sve druge prohtjeve djece. Ali za agresiju, tu mi je ovaj... To što djeca, to mi je normalno, imaju zahtjeva, treba da pitaju. I učimo ih i da su slobodni u izražavanju, ali agresivno ponašanje... To je nešto što nam najteže, ovaj. Nanošenje povreda drugarima. Ovo drugo, sve mi je manje. Izrugivanje, ružna ponašanja.“ V10-3-1

„Unižavanje drugog deteta. Šikaniranje drugog deteta.“ V14-3-1

„Nepoželjna ponašanja djece u grupi su netolerancija prema drugoj djeci, samozivost.“ V24-3-1

„Kada oponašaju loše strane roditeljskog karaktera, ponižavanje drugara i nedostatak empatije.“ V22-3-1

I u ovom segmentu uočava se jasna razlika u stavovima. Prva grupa vaspitača usmjerena je na sam proces rada sa djecom, ne obazirući se na odnose među njima. Sva pravila su arbitrarna i nametnuta od strane vaspitača. Sva ponašanja koja izlaze iz okvira postavljenih pravila smatraju se za faktor remećenja. Suprotno tome, druga grupa vaspitača usmjerena je na socijalizacijski aspekt, na djecu u grupi i njihove međusobne odnose. Svako ponašanje kojim djeca iskazuju manjak empatije prema drugima, gubost, agresiju, ugrožavanje na kako fizičkog, tako i psihološkog stanja je prema njihovim stavovima nepoželjno.

2.1.4. Formiranje pravila u grupi

„ Da li u grupi postoje dogovorena pravila sa kojima su djeca upoznata?“ i pitanje „Da li su djeca učestvovala u formulisanju/formiranju pravila ponašanja?“ su pitanja na osnovu kojih se u odgovorima vaspitača došlo do sljedećih mišljenja. Jedna grupa

ispitanika smatra da djeca ne treba da učestvuju u formulisanju pravila ponašanja, davajući na važnosti ulozi vaspitača kao organizatoru svake aktivnosti u grupi. Sintagma „*Mi smo glavne osobe u vrtiću*“ jasno govori da vaspitači u svojoj praksi ne uvažavaju primarno moralnu autonomiju djece. Ističu ustvari, značaj sebe, a ne djece, dovodeći do zaključka da su potpuno zamijenili teze ko treba biti najznačajnija osoba u vrtiću i čije mišljenje treba da se uvaži.

„Djeca ih samo potvrđuju. Mi smo neko ko ih postavlja. Mi smo glavne osobe u vrtiću.“ V1-5-1

„Tako što djeci predočim pravila koja oni moraju da poštuju.“ V11-6-1

„Pa uglavnom ne, ali neposredno nekad učestvuju u tome, obično koriguju to vaspitači.“ V17-6-1

Druga grupa ispitanika smatra da je to i čak poželjno jer se time jača moralna autonomija djece, ističući da djeca na taj način iskazuju svoje mišljenje, uče se da uvažavaju mišljenja ostalih u grupi, upoznaju vaspitače sa njihovim percipiranjem šta znače pravila u životu, i koja ona smatraju za bitna.

„To treba uvažiti. Zajedno sa djecom formirati ta pravila jer će se ta pravila više ispoštovati. Djeca kad sama zajedno sa vaspitačem ustvari formiraju, oni će ta pravila i više poštovati kad učestvuju u radu.“ V6-5-1

„Uvijek su djeca ta koja formiraju svoja pravila. Jer oni su uvijek zainteresovani , ustvari uvijek se osjete jako važnim i bitnim da donesu neka pravila i uvijek se, kako su istaknuta ta pravila, prisjećaju ili podsjećaju druge „A sjećaš li se pravila što smo rekli“ ili „To je moje pravilo“.“ V4-5-1

„Mi moramo da ih motivišemo i nekako da oslušujemo djecu i njihove potrebe.“ V2-5-2

„U potpunosti može. A naravno postoje pravila i za bilo koji uzrast. Postoje određena pravila koja poštujemo u smislu nekog organizacionog dijela dana. Kada je doručak, kada je ručak, kako se ide u toalet, da se izlazak iz učionice podrazumijeva, javljanje vaspitaču da si potrebna, da možeš uvijek vaspitaču se obratiti da nešto i slično.“ V14-6-1

„Sve radimo zajedno. Poštujemo plan i program, ali u svakom slučaju, nakon adaptacije, nakon septembra, najlješe je kad sa djecom formirate svoj prostor, tako će djeca tu ljepše da rade i radije da borave.“ V8-5-1

„Ona znaju da budu jako maštovita. Daju neku dobru ideju. I kada radimo nešto ja ih uvijek tu ispoštujem. Ili kad radimo tipa, imamo tu jutarnju gimastiku i vježbe. I oni kažu „Hoćemo li?“ Oni imaju ideje i stvarno ih tu nikad ne treba sputavati. Djeca su neiscrpna što se tiče ideja. I čak kad Vi nemate ideju, ono, malo se zaglavite. E, oni... A uvijek ih treba uključiti. Jer bude i malo drugačija igra. Iako postoje ta određena pravila. Ako vam se dopadne kako dijete da ideju. Ja stojim oduševljena, kažem „Evo on ima dobru ideju, oćemo li sad na taj..?“ i to super bude. I oni su zadovoljni.“ V10-6-2

Djeca koja imaju ovakve vaspitače će imati mogućnost da iskažu svoje mišljenje. To mišljenje će pritom biti uvaženo i implementirano u cjelokupnu formulaciju pravila ponašanja. Vaspitači na taj način osposobljavaju djecu da prepoznaju poželjno od nepoželjnog ponašanja, kao i šta je bitno za harmonično funkcionisanje grupe.

2.1.5. Kazna nasuprot razgovoru

Način na koji vaspitači postupaju kada neko od djece prekrši dogovorena/postavljena pravila je takođe situacija u kojoj vaspitači reaguju različito. Ispitanicima je postavljeno sljedeće pitanje: *„Kako postupate u situaciji kada neko od djece prekrši dogovorena pravila ponašanja?“*

Prva grupa vaspitača u toj situaciji dijete kažnjava, uputi ga na “stolicu za razmišljanje” pritom često i ne objašnjavajući djetetu zbog čega je na toj stolici, i koja je njena funkcija. Činjenica da se djeci saopštava “da treba sami da razmisle o tome šta su uradili” potvrđuje da se djecom ne razgovara u dovoljnoj mjeri, ne uvažava njihovo mišljenje, gledište, i da je vaspitač taj koji o svemu odlučuje.

U svakodnevnom životu stolica je predmet koji čovjek koristi za sjedenje, međutim u vrtiću stolica dobija dodatno značenje i funkciju. Za djecu, stolica je simbol izolacije, simbol isticanja koji u djeci budi negativne emocije. Na osnovu izjava vaspitača, ta stolica nije draga djeci, često je nazivaju „crna stolica” ili „magareća stolica”. Vaspitači, s druge strane, bar onih koji stolicu primenjuju kao metod smirivanja djece kažu da je ta stolica djeci služi “za razmišljanje”. Pritom, iz njihovih izjava se zaključuje da sa djecom nerijetko i ne povedu razgovor o tome o čemu treba razmisliti dok sjede na toj stolici. „Mirna stolica“ pretpostavlja se, služi da u tom momentu vaspitaču obezbijedi jedino

važno – da dijete stacionira na jednom mjestu i da ga ne ometa u obavljanju aktivnosti sa ostatkom grupe.

„Pa ako se ne bude slušala i poštovala pravila, zna se – mirna stolica. Što neko dijete to baš i teško teško prihvataju, teško podnose, neko neće ni da sjedne - znači baš agresivno zna da odreaguje što se tiče mirne stolice (smijeh).” V-18-8-2

„Pa ide vjerovatno neka kazna, neka opomena. Neka blaža kazna.” V19-6-1

„To je baš stolica za razmišljanje. Nije kaznena stolica, nego se zove „stolica za razmišljanje“ sjedi, posmatra ponašanje druge djece, razmišlja o svom ponašanju i dolazi do zaključka da li je pravilno postupilo u nekoj situaciji.“ V9-7-1

„Tako što ga prvo pošaljemo u kaznu za razmišljanje.“ V20-8-1

„Tipa kazni, da mora sjesti na stolicu. Da mora, ne znam, nema danas, ako, ne znam, nešto baš, ta igračka ili nešto, to danas nema „Nisi bio disciplinovan. Nisi slušao“, i tako nešto.“ V12-8-1

„Pa to je neka mala kaznica, sjedni na stolicu, tišina, umiri se, to je neka kazna za njih...Isto mala kazna da sjedne na stolicu ili u ćošak.“ V15-7-1

„To je obično kod mene mirna stolica, koju oni vole da prekrste u „crna stolica“.“ V4-10-2

Isključivanje iz igre je takođe jedna od metoda koju vaspitači koriste u situaciji kada neko djece prekrši dogovorena pravila u grupi. Vaspitači ovaj postupak opravdavaju i objašnjavaju kao najefikasniji iz razloga što ima najviše uticaja na djecu, jer ne žele biti isključeni. Kako je svakodnevni život djece tog uzrasta ispunjen igrom i zajedničkim aktivnostima i momentima koji znače socijalizaciju, razvijanje empatije, tolerancije, ne može a da se ne postavi pitanje da li je isključivanje iz igre i zajedničkih aktivnosti zaista ispravan metod, iako veoma “popularan”. Takođe, izostavljanje djece je jedna od metoda koji se koristi prema djeci koja se nijesu ponašala skladu sa mišljenjem i normama vaspitača. Kako u svojoj praksi imaju običaj da djecu nagrade ocjenom primjerenom za njihov uzrast (crtanje cvjetića, broja pet na ruci), djecu koja se nijesu ponašala u skladu sa dogovorenim pravilima lišavaju ocjene. Ovakve izjave ispitanika dovode do zaključka da oni smatraju adekvatnim crtati po dječjim rukama hemijskom olovkom svakodnevno. Vaspitačima je bitno da motivišu djecu da budu dobra i poslušna, da se povinuju jasnim pravilima jedne odrasle osobe. Postavlja se pitanje da li je jedino što su djeca dužna da

„odrade” za vreme boravka u vrtiću – da budu dobra i poslušna kako bi dobila nagradu, odnosno crtež cvjetića?

„A ukoliko je, već se desilo neko ponašanje, prosto, pauza mala, smirivanje energije. Da sjedi malo. Oni to već znaju. Oni čim su isključeni. To je jedan vid isključivanja i jedan vid odmora. Jedino što možete.“ V10-7-3

„Pa imamo neki vid kažnjavanja, da kažemo kazne. Kazna malo grubo zvuči, ali jedino po meni i što ja radim u grupi je izolacija iz igre. To je da dijete sjedne na stolicu i da razmišlja o tome, ništa drugo.“ V17-8-2

„Najviše ih to povrijedi, ako ne dobiju tu neku peticu, cvijetić, pečat.“ V16-10-3

Druga grupa vaspitača, ukoliko primijetiti da je jedno od djece iz grupe prekršilo dogovorena pravila ili postupilo na način za koji oni smatraju da je neprimjeren u tom trenutku, prvo obavi razgovor sa djetetom, analizirajući postupke zajedno sa njim. Nakon toga vaspitač i dijete zajedno dolaze do zaključka da li je to ponašanje “lijepo” ponašanje i primjereno ponašanje u grupi.

„Nađem neki način da on shvati, ipak, recimo, da to ne smije. Ali nikad to ne prenaglim. Nikad ne stavim, ono, tačku ili rez. Nadograđujemo se jednostavno.“ V7-8-1

„Pa nikada ne uvodim kazne. Kazne za mene nijesu primjerene za djecu. Uglavnom, niti kazne, niti stolice za razmišljanje. Obično razgovaramo. Dijete najljepše reaguje na lijepe riječi.“ V8-8-2

„Jutarnje okupljanje, kad je jutarnji krug djeca vide, pa ih navodimo na neku, na neke primjere „Da li treba kako treba da se ponašamo? Zašto?“ Oni zaključuju da li je to lijepo, da li je to ružno, da li trebamo, da li ne trebamo...Znači samo pričom i razumijevanjem.” V16-6-2

„Ako dođe do toga da dijete prekrši dogovorena pravila ponašanja, sa tim djetetom se konstantno razgovara od strane vaspitača u vrtiću, upoznaju se roditelji sa tim i zajedničkim snagama se traži rješenje da se to ne ponovi.“ V22-7-1

„Ustvari vaspitač je tu kao model dobrog ponašanja. Znači ne možete očekivati od djeteta da se on fino izražava, da on bude smiren ako ste vi stalno u nekome... Prenosi se ta negativna energija. Ako ste vi usplahireni, nervozni, ljuti, nekako nekim dijelom prenosite. Znači... I što kažu „Govori tiho da te čujem“. Zaista, ima tu opravdanosti.“ V10-3-1

Kvalitet vaspitno-obrazovne ustanove uslovljen je u velikoj mjeri i saradnjom između zaposlenih, roditelja dece koja pohađaju tu ustanovu i lokalne zajednice. Da bi vrtić bio kvalitetan vrtić koji omogućava kontinuirano vaspitanje i obrazovanje djece od najranijeg perioda detinjstva pa do predškolskog uzrasta neophodno je da svi zaposleni od higijeničarke do uprave vrtića konstantno budu aktivni učesnici u tom živom procesu (Ljubičić, Šuško i Očko, 2021). Strogo kažnjavanje djece nije primjeren metod regulisanja dječijeg ponašanja, iako je više nego prisutan u praksi vaspitača.

2.1.6. Disciplina i ritam dana

U intervjuu na pitanje koje se tiče vremenskog perioda, odnosno kada vaspitači primjećuju da su djeca sklonija prekršiti dogovorena pravila ili se ponašati na način koji oni smatraju neprimjerenim u toku dnevne rutine u vrtiću, ispitanici kazuju da djeca najčešće krše pravila u periodu kada njihova pažnja nije okupirana, kada treba da pođu kući ili kada je vrijeme spavanja. Ističu se momenti da kada djeca nisu misaono ili fizički angažovana, najčešće remete uspostavljeni red. Postavlja se pitanje: Da li vaspitači smatraju da je djeci neophodna stalna motivacija i usmjeravanje pažnje?

„To sve zavisi od aktivnosti. Ako im je dosadna, oni jednostavno idu po svome. To sve zavisi od aktivnosti, kako su djeca zainteresovana i koliko je, koliko ih to, koliko im to privlači pažnju.” V16-11-3

„Pred kraj radnog dana kada djeca izgube koncentraciju i pažnju.“ V11-10-1

„Pa konkretno kod mene ne, ali ajde da kažem da je to neko, možda kasnije vrijeme kada već možda oni izgube i strpljenje, možda neki kasniji period u vrtiću. Možda ono tek posle odmora na primjer. Posle odmora kada su već zasićeni, kada su onako prošli sve dnevene aktivnosti i rutine i kada dosada učini svoje, pa dođe do koškanja, konflikata i slično.“ V4-10-2

„Naročito u toj slobodnoj igri ovaj kad djeca, znači nisu okupirana, odnosno kad im pažnja nije okupirana nekim aktivnostima. Tada su više skloni. Sad to je to doba dana, doručka. Znači kad mi nekako radimo sa njima te mirne aktivnosti ili neke muzičke igre i tako. Jer najgori su stvarno kad se ne radi ništa sa njima, kad su slobodni, tada su skloni

baš da prekrše pravila. Tad nastaje haos u učionici odmah se tu gubi red, tako da uvijek treba djeci okupirati pažnju učenjem.“ V24-13-3

„Pa to je obično onako posle podne, posle spavanja, prije kuće najčešće. Prije nego što, prije nego što odu kući, kad se zadrže. Jer oni su svi programirani iako ne znaju na sat. Oni tačno osjete kad idu a ako već roditelj kasni, tu je već problem. Da se nervozi, da otima ili tako nešto. Onda se to riješi.“ V25-21-3

„Recimo, tamo kad, kad traju te neke naše aktivnosti. Primera radi: Evo sa starijom grupom negdje radimo oko 40 minuta. Ukoliko mi ne možemo da stignemo to sve da završimo, pa onda to produžimo. Znači, tačno treba voditi računa o toj minutaži koliko koja aktivnost za koju grupu traje. Njima već ništa ne odgovora, inače najviše vole te slobodne aktivnosti. Koliko god, ja sam tu to, znači... S koleginicama sam dosta pričala. Koliko god da je to osmišljeno. I da oni vole neku tu svoju igru. Kad ih mi pustimo i osposobimo te centre, naravno, da ne bude haosa. Ali negdje oni najviše vole, ono, sami sebe da iskažu bez tih nekih pravila. I onda recimo mi ih posmatamo i zapisujemo.“ V7-10-2

Vaspitači slobodno vrijeme i slobodnu igru djece percipiraju kao potencijalni izvor konflikata i problema – „Jer najgori su stvarno kad se ne radi ništa sa njima, kad su slobodni, tada su skloni baš da prekrše pravila.“ Djeca u igri su slobodna da iskažu svoje emocije prema sadržaju igre i prema djeci sa kojom se igraju. Igrajući se dijete uči saradivati, uči da samostalno rješava sukobe i konflikte. Igra razvija kognitivne, emocionalne, fizičke i socijalne vještine. Veoma je važna za razvoj kreativnosti i mišljenja (Golež, 2021). Slobodna igra djece nije rušilački momenat uspostvaljenog reda, već možda i najvažniji događaj u vrtiću za djecu, nekada i važnija od strukturiranih aktivnosti koje im vaspitači osmisle.

2.1.7. Djeca – kontrolori tuđeg ponašanja

Na osnovu odgovora na pitanja koja se tiču da li djeca prenose vaspitačima da je neko od djece iz grupe prekršilo pravila ponašanja, kao i predlaganje „sankcija“ za taj postupak, dolazi se do zaključka da u grupama djeca imaju običaj da saopšte i ukažu na neprimjerna ponašanja druge djece. Pitanja koja su postavljena ispitanicima glase: „Ukoliko jedno od djece iz grupe prekrši pravila ponašanja, da li Vas druga djeca obavještavaju o tome?“ i „Da li djeca samostalno predlažu „sankcije“ za prekršena pravila?“. Razlika je u način

na koji vaspitači reaguju u tim situacijama. Prva grupa ispitanika smatra da je to poželjno, jer na taj način djeca pokazuju da su usvojila pravila ponašanja. Pravilno rezonuju i razlikuju poželjno i primjereno ponašanje od onog koje to nije.

*„Djeca nas često obavještavaju kada neko od njihovih drugara prekrši pravila.“ V23-6-1
„Da, da, da. Oni uvijek reaguju. „Ustao je učiteljice.“ „Vi mu niste dozvolili da ide tamo“. Evo sad ovako, kad krenem „Izašao je nije vas pitao“ ... Da vam kažem, mnogo je više onoga „skrivenoga,, zaista gdje mi zaista dosta energije potrošimo i u svim tim sponatanim. Od samoga dolaska djece ujutro vi ste tu prisutni. Kako da, ono, ovo pitanje što sam, ovaj. Oni, oni itekako znaju da, da ovaj, prate poštuju li se pravila. Djeca, i oni usmjeravaju. Djeca najbolje to znaju sami da kanališu. Oni da kažu „Poštuje/Ne poštuje“. Kad usvoje pravila oni su sjajni u tome.“ V10 -8-3*

„Naravno da se dešava, jer se negdje ne mogu nekad se neke sitne stvari ne mogu primijetiti. Uslovljeno je brojem dece, prostorom, radom vaspitača. Recimo individualno radim u nekom momentu, ako je nekom potrebna veća pomoć. I onda prosto vaspitač, da kažem, ne 100% ali makar 70% mora biti usmeren na pojedinca. A opet je to onih 30% je na ostale. Tako da se dešava i da dijete, pogotovo je odgovorna djeca, oni znaju šta su pravila i znaju i da saopšte. Mada je to dio opet u kojem i tu balansiramo. Da nije baš potrebno uvijek prenositi nešto vezano za nekog drugog. Jer eto, to je jedan domen koji može nekim drugim putem da ode.“ V14-9-2

„Da, da, uvijek. Jer upravo kada postignemo tu hramoniju u septembru i oktobru, socijalizaciju i utvrdimo sva moguća pravila, odnose, šta možemo, šta je dozvoljeno a šta nije, djeca su uvijek ta koja će prvo da zapaze. Jer, znate, uvijek imate onih malih koji vole da su uz učiteljicu i vole da se pokažu bitnima i onda kažu „Učiteljice on je prekršio pravilo.“ „Mogu li ja da ga povedem da ga podsjetim.“ V4-8-2

Druga grupa ne voli kada djeca „špijaju” drugu dijecu, ukazujući na pogrešno ponašanje u toku boravka u vrtiću. Smatraju da se time ne podstiče socijalizacija djece i kvare drugarski odnosi.

„Tu su brzi tu su baš brzi i uvijek kažem: „Jao ne valja biti tužibaba. Vidjela sam ja to. Polako ja ću da razgovaram sa njim, ne moraš me ti obavještavati. Ja sam vidjela sve. Ja uvijek njima kažem: Nemojte vi biti te tužibabe. A oni odmah pritrče da jave šta je neko uradio i to.” V24-10-2

„Desi se da djeca predlože kaznu. Naravno, mi se s tim ne usaglašavamo. Pokušavamo sami da riješimo problem zajedno sa djetetom koje učestvuje u njemu.“ V11-9-1

„Znači u zavisnosti od aktivnosti. Ako recimo imamo neku, neku planiranu aktivnost, u kojoj su djeca dobila pravila, to jest, dogovorili smo pravila. Onda obično obavještavaju „Učiteljice on nije uradio tako.“ A već u početku godine mi se dogovorimo da nema tog takozvanog, eto možda je grubo upotrijebiti u radu sa djecom „špijunanja“. Da kažem prenošenja. Da to nije lijepo. Ali u svakom slučaju vaspitaču to i odgovara, potajno. Da bi mogao, jer ne mogu ja ispratiti 30 jednim okom u trenutku. Odgovara mi da imam takvu djecu koja će savjesno da prenose informacije o tim događajima.“ V8-8-2

„Naravno. Naravno. Uravo ona djeca koja su to prije usvojila. Oni će da vide. Oni će da kažu svome drugu „Ne treba to tako“ ili „Treba ovako“... Ili će da kažu „Učiteljice“ ako učiteljica momentalno ne primjeti. Sve zavisi od broja djece. Sve to ima svoje. I onda oni kažu, a i mi smo zadovoljni ako je dvoje djece iz grupe već usvojilo – „Vidiš da to ima nekog efekta“. V2-8-2

Međutim, postojanje prakse da djeca predlažu sankcije za druge varira od učionice do učionice. Ukoliko djeca prihvate i preuzmu vaspitačev model ponašanja kao lični, ona su sklonija da predlože sankcije kada drugo dijete prekrši pravila ponašanja. Vaspitači su toga više nego svjesni.

„Da, uvijek. Evo, sad, ne znam. „Nek ide u ćošak. Ne može dobiti ništa slatko.“ Eto tako, neke stvari „Neće mu mama kupiti najljepšu igračku.“ Ili tako to. Uglavnom uobičajeni neki odgovori. Pogotovo ako su neka pravila ako im se baš ne sviđaju.“ V7-9-2

„Imamo tih teta imamo tih... Pogotovo, ja ih zovem tete. One odmah: E ja bih mu sad „Što ga ne sedneš na stolicu?“ Ona odmah određuju pravila. Mi smo modeli ponašanja i vjerovatno kako mi to uradimo oni odmah vide. Meni ne mora svaki put da bude kazna, jer to nekada znači biće samo opomena, ne mora to da svaki put da bude kazna. A one su te, osobito djevojčice. Djevojčice koje se uključuju: E vidiš šta je uradio! Što ga sad ne kazniš? Tako da, ovaj, to stvarno, kad nekad prođe samo sa opomenom i tako.“ V24-11-2

„Poneko dijete poneko, da je jer znaju koje su, ovaj, sankcije i odmah upozorava vaspitača šta treba da se uradi, da li da se sjedne na primer na mirnu stolicu. Ima i takvih ima koji dobro nauče.“ V18-10-2

„Pa, većinom... Znae kako... Uvijek nam je ta stolica, kao onaj, ne znam. Vjerovatno ste bili na praksu. Uvijek je ta solica „kaznena“. „E ideš na stolicu“. Djeca to uglavnom

prihvate i onda kažu „E ti moraš da ideš na stolicu“. Eto tako. Tako da to bude, u smislu. Ili ako je nešto drugo na primer „Nema danas. Ne crtaš. Nijesi to, to, to.“ Djeca to vrlo lako prihvate i znaju. I onda to oni sami kasnije primjenjuju. Čak i u igri, ono ako se nekad baš zaigraju oni, pa tu je uvijek ili učitelj ili učiteljica. Oni sami sebi uloge dodijele. Uvijek kaže: „E ideš u kaznu. Ti si kažnjen, ideš na stolicu da sjediš“, eto tako.“
V12-11-2

„Da, da, da. Jao ja ih pitam, ja ih pitam često „Djeco, pa šta vi mislite?“ pa ako je on to uradio, kako. I onda oni, dokle oni idu... Znaju(smijeh) oni vrlo maštoviti znaju biti. Jao, jao, a to je baš zanimljivo. Pitam ih „Pa šta vi? Kako?“ . Auu to je „Da radi ono“ „Da pojede ovo“. Kako da ne, kako da ne. Sa djecom samo treba razgovarati i onda oni negdje i nas vaspitače koriguju. Znae, kad vi primjenite neku metodu smirivanja djece, meni se to lično dešavalo, mislim svi smo ljudi, griješimo. Djeca su odlični da vam to... Oni odma počnu da vas imitiraju, što oni vole. Recimo ako ja ovo radim (pljeskanje dlanovima) da ih umirim, ne znam, tačno osjetim, imitiraju me. Ja vidim da smo svi krenuli da lupamo (smijeh) –stop. Hoće onda svi. Tačno me oni, oni me ispravljaju da nije dobro.“ V10-9-3

Istraživanje vršeno na temu rodni uloga u vrtiću govori u prilog tome da djevojčice mnogo češće imaju prisnije odnose sa vaspitačima. Pored toga i vaspitači se veoma često oslanjaju na djevojčice prilikom traženja pomoći. Kako su vaspitači u vrtiću većinom žene (kako je već navedeno, svi ispitanici u ovom istraživanju su ženskog pola) nije začuđujuće što dobijeni odgovori na pitanje ukazuju djevojčice veoma često preuzimaju ulogu vaspitača u ovakvim situacijama. Rodno uslovljeno igranje po ulogama je prisutno u vrtićima. Djevojčice se tako najčešće igraju „frizerki“ provode vrijeme u kuhinji kuvajući i naravno, bivaju učiteljice (Pavlović Breneselović & Krnjaja, 2016). Kako poznaju ponašanje, a i aktivnosti vaspitača češće se desi da djevojčice ulogu vaspitača (učiteljice) uzimaju i izvan igre. Djevojčice usvajaju model ponašanja i ponašaju se upravo onako kako se ponašaju vaspitačice u toku rada – opominju drugu djecu, predlažu neki vid kažnjavanja za djecu koja se ne ponašaju u skladu sa dogovorenim pravilima.

Prvim istraživačkim pitanjem identifikovano je da segment discipline u vrtiću vaspitači smatraju za veoma važan. Na osnovu obrađenog materijala uočava se da su prakse vaspitača i njihovi pristupi ovoj tematici različiti, ako ne i suprotstavljeni. Dominantne su karakteristike dva stila vaspitanja koja vaspitači koriste toku rada sa djecom. Jedna grupa

vaspitača u toku rada sa djecom ima karakteristike demokratskog stila (uslovljen ličnošću vaspitača, njihovom motivacijom u radu) (Ilić, 2008) koji karakterišu: uvažavanje, komunikacija, zadovoljavanje potreba i odraslog i djeteta kroz međusobno uvažavanje. Akcenat je na razgovoru sa djetetom kao i zajedničko utvrđivanje šta je navelo dijete na određena ponašanja; zatim zajedničko dolaženje do zaključka da li je to ponašanje “lijepo” ponašanje i primjereno ponašanje u grupi. Ovakav pristup prožet je saradnjom, fleksibilnošću i uravnoteženim odnosima (Ilić, 2008).

Drugi stil koji se ističe je autokratski stil vaspitanja. Njega karakterišu: podređenost djece odrasloj osobi, kruta i jasna pravila. Načini postupanja u situacijama kada neko od djece prekrši uspostavljena pravila ponašanja ili se ne ponaša u skladu sa unaprijed postavljenim pravilima (isključivanje iz zajedničkih aktivnosti ili izolovanje djeteta na tzv. “mirnu stolicu” sa kratkim objašnjenjem, ili bez ikakvog objašnjenja) znači da svako neispunjavanje zahtjeva odraslog prate kazne i druga nedemokratska sredstva. Podsticanje djece je rijetkost (Ilić, 2008).

2.2. Konfliktne situacije među predškolicima

2.2.1. Poimanje termina „konflikt“

Na prvo pitanje koje se tiče tematike konflikta – „Šta za Vas predstavlja termin konflikt? Kako biste ga definisali?” ispitanici su davali u teoriji prisutne i kratke definicije, bez dodatnih pojašnjenja ili navođenja primjera.

„Pa neprihvatanje nečijeg mišljenja. Jednostavno.“ V19-12-2

„Konflikt je sukob različitih mišljenja, on je uvijek nepoželjan i ako je moguće što prije da treba riješiti.“ V23-9-2

„Konflikti - neki sukob tako da kažem nekog mišljenja i tako nešto može, eto sad kratko onako.“ V13-12-3

„Pa to su neki sukobi. Dolazi do različitog mišljenja i razmišljanja sad o nekoj situaciji. Sukobljeno neko mišljenje ili nekih neostvarenih želja ili tako to.“ V6-11-2

„Nesporazum. Bilo da su djeca ili odrasli. To je neko nerazumijevanje- nesporazum.“ V3-11-2

„To je različitost u mišljenju. Izražavanje drugačieg stava. V1-11-2

„Prema Vašem mišljenju, da li su konflikti negativno iskustvo koje djeca mogu doživjeti u vrtiću?“ je pitanje koje je dovelo do suprotstavljenih stavova i mišljenja. Jedna grupa ispitanika smatra kao nepoželjnu situaciju koju treba izbjegavati u vrtićnim grupama. Takođe, navode da je to negativno iskustvo koje može loše da utiče na djecu i na njihov razvoj. Konflikt među djecom u grupi doživljavaju kao stresnu situaciju kroz koju djeca prolaze. Sama činjenica da određeni vaspitači konflikte doživljavaju kao neprijatno i nepoželjno iskustvo govori u prilog tome da nemaju dovoljno teorijskog znanja na pomenutu temu. Iako se iz više puta potvrdilo da se teorija u mnogim segmentima razlikuje od prakse, odnosno „živog procesa“, teorijska znanja predstavljaju bazu i temelje na osnovu kojih se rešavaju konfliktne situacije u praksi.

„Da. Svakako. Svakako da su negativna iskustva i nešto što potupuno degradira dijete. Vaspitač je pred važnim zadatkom kada vidi da se konflikt među djecom dešava. Jer vrlo je važno biti vješt i riješiti konflikt na pravi način. Ne nazvati ga konflikt među djecom ili riječju koja je slična njemu, a da bi dijete tako shvatilo.“ V8-12-3

„Pa jesu naravno. Oni sigurno da dožive. Možda, čak ja kažem, u današnje vrijeme... Oni – djeca kao djeca, oko igračaka, oko aktivnosti, oko neke igre. Ali možda i gledaju to od svojih roditelja. Što je to možda još za mene žalosno... Jednostavno nisu svjesni da to djeca posmatraju, da to djeca upijaju. To njihovo ponašanje i to sve ide iz kuće.“ V16-14-3

„Konflikti su svakako negativno iskustvo kako za aktivne tako i za pasivne učesnike.“ V22-12-2

„Naravno, naravno. Ima djece koja su mirna. Ima djece koja to baš teško i podnose i začuđeno gledaju. I onda gledaju tebe kao vaspitača. Bukvalno pogledom traže neku zaštitu ili te pogledom pitaju: „Šta se ovo dešava?“ Ali opet, kažem to potiče iz porodice.“ V2-13-3

U ovoj grupi navedeni su i stavovi ispitanika koji smatraju da je konflikt loše iskustvo, ali i iskustvo koje može djetetu pružiti priliku da uči:

„Naravno. Naravno da su konflikti negativno iskustvo, ali nekad upravo iz tih negativnih iskustava ono izvuče neku pouku i neki nauk za ubuduće. Znači, bilo šta što vide svojim očima ili dožive svojim iskustvom to im je za ubuduće neki nauk. Zato vodeći se kroz to,

vide da to ne valja, da nije u redu, da je kažnjivo i da za njih ne valja. Tako da vjerovatno će se voditi tim iskustvom i gledati dosta tih konflikata i naučiti da to ne rade.“ V17-13-2

„Pa smatram, ali i smatram da je to dio života sa kojima će se susretati svakako. Pa počev od najranijih dana. Počinju u porodici između brata i sestre. Uvijek postoji taj neki konflikt i kući makar oko igračke. Da, da naravno da je sve to negativno iskustvo. Kako za dijete tako i za roditelja i za vaspitače. Sve se to mora rješavati.“ V24-16-3

„Sve zavisi to od ličnosti djeteta. Nekome teško padne, neko dijete lako pređe preko toga. Mada je loše za djecu ako se ponavljaju svakodnevno. To sve ima veze kakav nam je sastav grupe. Ima grupa svako malo neki konflikt. Mi koliko je moguće utičemo. Mada, ponovo taga je kod nas manje. Kako je tek u školi... Mi smo prva stepenica. Od nas sve počinje.“ V3-12-2

Druga grupa vaspitača ne posmatra konflikt kao negativno iskustvo ni u svakodnevnom životu ni u vrtiću. Štaviše, ispitanici smatraju da su konflikti u vrtiću neophodni kako bi djeca naučila da aktivno slušaju sagovornika, posmatraju situaciju iz tuđe perspektive, znaju da popuste, ostanu pri svom stavu ako smatraju da su u pravu. Putem konflikta djeca razvijaju i toleranciju i veštine komunikacije i socijalne odnose.

„Pa nisu negativna iskustva, meni to nije negativno iskustvo nego naprotiv, ti konflikti se moraju dešavati ...među djecom tako oni se bore i tako grade svoju ličnost.“ V13-13-3

„Konflikti trebaju da se dešavaju, jer negdje mi, a i sama djeca pronalaze svoje mjesto kroz konflikte u životu uopšte, znači... Djeca moraju da prođu i takve neke dječije vrste konflikata upravo da bi naučili da se snalaze u životu. Oni su i poželjni. Naravno, sve dok ne prelaze neku granicu.“ V4-12-3

„Nisu negativno. Naravno. Jer mislim svi ćemo kroz život dolazimo u situaciju u sukobe ili u neke, možda, situacije gdje nam nije uvijek sve pravo, ali moramo znati kako se s tim izborit. E tako je i njima važno da od malena, kad dođu u konflikt, da oni negdje znaju kako to da riješe. Da znaju i da popuste, a da znaju i da ostanu pri svom ako su u pravu. Ali da pokušavaju naći rešenje.“ V5-13-3

„Oni su neizbježni. Ne bih ja negativnost, zato što i mi odrasli ih doživljavamo. Ja u zadnje vrijeme stalno razmišljam, da je što se tiče odraslih sve stvar komunikacije. Ona je bitna. Ona je meni polazište. Ja kažem, iako vam se desi sa kolegom, sve je stvar komunikacije. Koliko smo spremni jedni druge da saslušamo, kako mi reagujemo na kritike, kakva je povratna. Sve je u komunikaciji. Da li je jednosmjerna, da li ću samo ja

da pričam, neću dobiti povratnu informaciju od druge osobe. A što se tiče djece, oni teže to kanališu.“ V10-12-5

„Nužno, da li su? Pa mislim da nijesu. Upravo ono o čemu sam prije pričala. Konflikt može da potpomogne da se djeca i bolje upoznaju i da bolje ostvare neku svoju aktivnost. Znači naravno da može biti. Eto to je to. Znači konflikt može biti i pozitivan i može biti negativan. Sad vjerovatno zavisi od situacije do situacije.“ V7-12-5

Vaspitači koji su ispitanici u istraživanju iznijeli su svoje stavove i mišljenja dominantno na osnovu svog radnog iskustva i situacija kroz koje su prošli u radu sa djecom. Reklo bi se da ne postoji čvrsta teorijska utemeljenost pogleda koji su ispitanici istakli, što se naročito ogleda u stavovima da je konflikt „negativno iskustvo koje djeca mogu doživjeti u vrtiću“, ne uzimajući u obzir pozitivne aspekte konflikta. Na osnovu godina radnog staža koji ispitanici imaju, ne može se reći da u dijelu koji se tiče međusobnih odnosa, kao i njihove uloge u tim odnosima, nemaju iskustva u radu. Ipak, na osnovu obavljenih intervjua može se konstatovati da postoji deficit u jasnim teorijskim znanjima (a vjerovatno i na njima zasnovanim praktičnim vještinama) u pogledu tematike konflikata sa djecom u vrtiću.

2.2.2. Iskazivanje agresije, nedostatak empatije i socijalnih vještine

Vodeći razgovor sa ispitanicima na pitanje da li djeca konfliktima iskazuju agresiju, nedostatak empatije ili socijalnih vještina dobijani su kratki i oskudni odgovori. Uglavnom potvrđujući da je „i jedno i drugo“ (V2-14-3) ili „sve to zajedno“ (V17-14-3). Opravdano je postaviti pitanje zašto vaspitači konflikte posmatraju isključivo i samo kao naučene modele ponašanja u porodici koje praktikuju i u vrtićkim grupama? (O ovoj temi se opširnije govori u poglavlju 2.2.5.) Da li se vaspitači zapitaju zbog čega djeca dolaze u konfliktne situacije? Povezuju li konfliktne situacije sa u pitanju navedenim segmentima ličnosti? Na koji način podstiču socijalizaciju među djecom i razvoj empatije?

„Smatram da konflikt nastaje kombinacijom ona sva tri postupka koji su dati u pitanju i treba djecu od najranijeg doba upoznati sa njegovim negativnim uticajem” V22-13-2

„Konflik je ponekad postupak kojim djeca ispoljavaju agresiju, manjak empatije i nedostatak socijalnih vještina dešava se ali ne često.“ V23-11-2

„Pa i jedno i drugo. Ima i jednoga i drugoga“ V2-14-3

„Pa ja mislim da je sve to zajedno.“ V17-14-3

„Pa ima svega: sve to troje ima po malo od svega toga.“ V6-13-2

Rijetki vaspitači su obrazložili svoje odgovore, potvrđujući poznavanje i razlikovanje konflikta od nasilja. Takođe, naznačili su značaj boravka u vrtiću za razvoj empatije i socijalizacije kod djece predškolskog uzrasta.

„Agresija - ne. E sad, manjak epatije - da. E sad, a je agresija, ne mora uvijek u konfliktu agresija. Konflikt nije nasilje. To je kad se ne složimo u mišljenju tokom igre. Ja želim da se igram jedne igre, drug druge, ali, ovaj, ne mora to biti da je nasilje. Nego jednostavno meni se igra loptom, njemu se igra, ne znam, autićima, ali ajde da vidimo šta se možemo dogovoriti, pa da se to riješi. A sad, može, naravno da ima i agresije, i mislim da se kroz njihovo odrastanje i svaki taj konflikt razvija ta empatija i razumijevanje. Jer kad mi drug objasni zašto želi to, ja ću shvatiti njegove potrebe malo bolje.“ V5-14-3

„Definitivno nedostatak tih vještina zato što dijete dolazi u novi ambijent. Ono kući ima roditelje i igra se vjerovatno, koliko, mi to ne znamo...Ali sasvim nešto novo, kolektivni život. Nešto što njega čeka. I kako će se on ponašati u toj većoj grupi. Tu definitivno. Tu razvija te vještine...I što će da ostane – lijepe te navike i osobine...Dobrobiti su velike djece u vrtiću. Ja sam zagovornik da djeca treba da borave u vrtiću...Kad ono dolazi redovno to se itekako vidi. Vidite kad dijete dolazi iz godine u godinu, kako napreduje. Pritom možete pratiti taj napredak u svim segmentima. Pa čak i tim, naravno. Rješavanje socijalizacije...Nije problem doći do informacija i to. Ali ove vještine, zato je jako bitno da boravi u vrtiću. To je nešto što... Tu treba baš akcenat staviti. Ja kažem „Oće li ovo naučiti“- znaju oni to. Oni to mogu saznati. A ove stvari: druženje, dijeljenje, poštovanje, uvažavanje, odnos prema drugoj djeci, prihvatanje različitosti, prihvatanje odrasloga, komunikacija sa odraslim.“ V10-15-6

2.2.3. Uzroci konflikata

Ispitanici navode da su konflikti najčešće uzrokovani i raspodjelom resursa (igračke, didaktički materijali), ličnim osjećajem nepravde i željom za dominacijom. Na pitanje: *„Koji su, prema Vašem mišljenju najčešći uzroci konflikata među djecom?“* navode sljedeće uzroke:

„Pa to je lična netrpeljivost među djecom. Ili kad misle da su bolji od drugih, ako su bolje obučeni. Ako misle da su drugačiji od drugih.“ V1-16-2
“To je većinom zbog igračke ili tako nešto. Počinju ti konflikti, znači ti neki prvi konflikti počinju vezano za igračke, a onda kasnije, kako djeca odrastaju, onda ti konflikti mogu biti više nekako, vezano i za igru, za dominaciju u igri, ili u nekoj zajedničkoj ili nekoj takmičarskoj.“ V13-16-3

„Najčešće je to strpljenje, ili, recimo, oko neke igračke. Ili oko nekog materijala gdje se radi. Imamo djece koja, djeca su uglavnom pravična, i žele da se podijeli jedanko. I igračke i materijal i sredstva s kojima manipulišu. Tako da, mislim da je tu, oni tako reaguju na nepravdu i tako, eto, djeca koja nisu naučila još možda da sačekaju red, da poštuju pravila igre. A to povezujem sa nerazvijenim njihovim vještinama, koje, će naravno kroz boravak u grupi razviti. Jer, opet, i u porodici je jedno-dvoje djece, eventualno, tu su odrasli. A ovdje je već grupa, ovaj, vršnjaka, gdje on treba da razvije sve te svoje sposobnosti i vještine kroz saradnju s njima.“ V5-16-3

„Više je to kod mene tipa “Uzeo mi je, ja želim da se igram sa tom igračkom“ ili „Kad je moj red“ pošto smo mi onako, pošto je naš mentalitet temperamentan. Mi smo onako, previše temperamentni u smislu „Ja sam najbolji. Ja sam prvi“.“ V4-15-3

“Kao izvor konflikata nedovoljni resursi se javljaju u vezi sa previsokim aspiracijama ili nereálnim očekivanjima pojedinih članova male grupe” (Suzić, 2005: 351). Ispitanici navode najčešći uzrok, ali ne komentarišu šta „stoji“ iza tih uzroka. Navedeni uzroci najviše odgovaraju konfliktima nejednakosti, koji nastaju u onim situacijama kada pojedinac iz grupe smatra da ga ista nije ispoštovala (Suzić, 2005). Lični osjećaj nepravde ogleda se u segmentu podjeli uloga u toku igre, aktivnosti, zadataka ili resursa (u ovom slučaju igračaka ili didaktičkih materijala).

2.2.4. Vrste konflikata

Pitanje: „Prema Vašoj procjeni, koje su najčešće vrste konflikata među djecom?“ je rezultiralo odgovorima koji se grupišu oko mišljenja da su najzastupljeniji verbalni konflikti. Do fizičkog konflikta ne dolazi toliko često, jer kako sami ispitanici

naglašavaju, ne dozvoljavaju da se djeca međusobno sukobljavaju fizičkim putem i sprečavaju takve situacije sa ciljem da obezbijede i osiguraju djecu od povreda.

„Pa sve je to individualno. Nema pravila. Ali verbalno pretežno.“ V1-17-2

„Kako kad. Najviše fizički. Mali su oni za verbalne. Najučestaliji su mislim fizički, ono sa se guraju i čupaju.“ V3-16-3

„Kod nas nešto nema fizičkih sukoba to jedno ako je to su čiste neke uvrede na koje djeca jako ružno reaguju ne zato što su ih oni dobili nego zato što je cijela grupa tako čula, pa će ih tako posmatrati tim očima. gledaće kao neko diskriminirano biće u trenutnoj priči. Sad to deca jako brzo zaborave, nisu oni nikakva zlopamtila.“ V20-18-4

2.2.5. Najčešći akteri u konfliktima

„Koja djeca najčešće učestvuju/izazivaju sukobe? Da li ste tokom svog iskustva primjetili neku pravilnost u tome?“ je pitanje na koje su, bez previše razmišljanja, gotovo u trenutku ispitanici naveli da porodični uslovi u kojima djeca odrastaju imaju veliku ulogu u ponašanju koje djeca ispoljavaju u vrtiću. Iz ovakvog stava proizašlo je tvrdjenje većine ispitanika da su djeca koja su jedino dijete u porodici česti akteri u sukobima.

Ispitanici tvrde da su najčešći akteri emotivno neispunjena djeca, djeca koja dolaze iz nepotpunih porodica, koja u porodici ne dobijaju dovoljno pažnje i nježnosti su česti akteri u sukobima:

„Najčešće su to djeca koja kod kuće nijesu baš ispunjena, nažalost, zapostavljena su, ako već mogu tako da se izrazim. Pa nedostatak te ljubavi i to. Na neki način ispoljavaju tom nekom ljubomorom.“ V6-14-2

„To obično budu iz nezdravih porodica. Ili, ili iz nezdravih porodica ili djeca u kojima je sve dopušteno kući. I tu osjeti da mu je uvijek... sa najmirnijim detetom da izazove sukob.“ V25-27-4

„Dijete koje ima nedostatak pažnje kući. Dijete pokazuje nezadovoljstvo od kuće, dijete koje je kod kuće razmaženo. Ili ako je jedino dijete kući. I mi kad crtamo, ja tačno po crtežu vidim da je dijete razvedenih roditelja, pa kaže da je naslikao njegovu porodicu, a da tata njih slikava, a na slici ostatak porodice, bez tate. Ili kad koriste tamne boje i crnu boju.“ V1-15-2

„To je sve, od po mojoj procjeni od kuće, ili mu je dopušteno sve, ili jednostavno nema dovoljno pažnju posvećenu, i onda on hoće da bude u centru pažnje ako je nema kući.“

V25-32-5

Takođe, vaspitači navode da su česti učesnici u konfliktima i djeca koja su „razmažena“ od strane roditelja. Navode da takva djeca ne žele da dijele igračke, da je kod kuće sve podređeno njihovim željama i da im se na svaki način udovoljava. Navode da je toj djeci neophodno više vremena kako bi se adaptirali grupi i velikom broju djece, gdje svako od njih ima svoje potrebe koje želi zadovoljiti. Čini se da je za ispitanike ovo pitanje bilo okidač za duže odgovore, u nekim slučajevima i monologe, ali nesumnjivo ih je inspirisalo ih je da iskažu svoje stavove o odnosima u porodicama djece. Sljedeće izjave su duže, ali svaki njihov segment je značajan, te su na taj način i navedene u daljem dijelu teksta, uz uvažavanje svakog segmenta odgovora.

„Pa donekle razmažena djeca koja su negdje naučila da imaju sve. Pa, eto možda razmažena, ili opet, ne znam.“ V4-13-3

„To su ja mislim razmažena djeca. To se odmah uoči na primjer i sa vrata kad roditelj preda dijete... Znači, ja sam to uporno suzbijala i govorila treba da kaže, bilo koji problem. I desilo se, znači to je pred kraj školske godine da je ona negodovala kad je majka dovela u vtrić, jer je dobila još sestru mlađu. Znači, već se osjećala ugroženom od strane majke, da će majka da se posveti mlađoj sestri. I to je znači strašno bilo. To je bilo iznenađenje za sve nas, kako je ona koja je tiha i mirna i povučena i neprimjetna bila tokom čitave godine. Ali ja sam prosto zaključila da je to. Znači, ona je sve negativne stvari što je suzbijala u sebe, ona je to, ona je to iskalila sa tim“ V2-15-4

„A i ona djeca koja su prezaštićena kući. Tu mnogo utiče i TV. Ili kad roditelji mnogo rade, pa im je dijete smetnja, pa im daju TV ili telefon. To je onaj, kako bismo rekli, „moredan način života“. To što sad ima, to u mom nije bilo, ne stvarno.“ V3-16-3

„Više sukobe izazivaju djeca kojima je u okviru kuće je dozvoljeno mnogo toga, kojima se negdje roditelji a i mnogi drugi obraćaju sa: “Ti si bitan, važan, jedini i najbolji”, a ne po principu koji je mnogo bolji, a to je: “Da si dobro uradio to i to, dobro si”... Kako da Vam kazem... “Vodiš računa o svojim stvarima. Znači... Dobro si pokupio igračke. Dobro si danas jeo. Danas si se dobro ophodio prema svojoj porodici. Pokazao si...” Taj princip rijetko gdje postoji. Da se pohvali ono što dijete radi. Kroz to se dijete uči. Nego se hvali on kao pojedinac. Na jedan pogrešan način mu se jačaju te neke osobine

čovjeka koja nisu baš, ne rade baš pravim putem. Jer svi smo mi i na kraju krajeva baš najbolji.“ V14-15-3

„E pa upravo ta djeca. Koja imaju kod kuće neki model ponašanja. Eto da kažem tako. Pa da li od đeda, babe, oca majke, sestre, brata ili možda čak nekog tog šireg okruženja. Ali ja mislim da najviše ta porodica, ta uža porodica, da oni to od njih najviše, što je i normalno, uče. A onda prenose. Ima ta jedna izreka stara „neće kruška bez ispod kruške“. Neće kruška ispod jabuke, nego će ispod kruške.“ V12-16-3

Kako se ne bi kod djece formiralo i utemeljilo neprilagođeno i neprimjereno ponašanje djece u periodu od najranijeg detinjstva do predškolskog uzrasta neophodno je odgovorno roditeljstvo (Macanović, 2019). S ovom tvrdnjom, složili bi se svi vaspitači imajući u vidu njihove navedene odgovore: „*Neće kruška ispod jabuke, nego će ispod kruške.*“ ili „*To je sve, po mojoj procjeni od kuće...*“. Međutim, za kvalitet života neophodna je prevencija neprimjerenog ponašanja koja je temelj za razvoj cjelokupne djetetove ličnosti i u porodici i u vrtićkim grupama. Ukoliko se uoči ponašanje koje je neprilagođeno uzrastu samo kroz saradnju porodice i vrtića to ponašanje dobija adekvatan tretman (Macanović, 2019).

2.2.6. Saradnja sa roditeljima

Ispitanici smatraju da je odnos sa roditeljima veoma značajan, osobito kada se radi o konfliktima koji se dešavaju u vrtiću. Pitanje: „*Smatrate li važnim obavještanje roditelja o konfliktima u toku boravka u vrtiću? Ukoliko da, zašto?*“ Navode da je veoma važno razgovarati sa roditeljima djeteta koje je učesnik u konfliktu, bilo da ga je on taj koji je izazvao ili ne. Međutim, kao i u dosadašnjoj interpretaciji dobijenih podataka formirale su dvije grupe različitih stavova.

Prva grupa ispitanika smatra da je važno konstantno i uvijek govoriti roditeljima sve od najsitnijih detalja do najbitnijih događaja koji su se desili u toku boravka u vrtiću. Ovakve stavove opravdavaju činjenicom da je transparentna komunikacija ključ za rješavanje problema.

„Obaveštavanje roditelja o dobrim i lošim postupcima tokom dana i izuzetno važno kategorija da bi vaspitač zajedno sa roditeljima uradio pravu stvar za zdravo odrastanje djeteta.“ V22-19-3

„Naravno, znači obavezno treba roditelje uvijek obavijestiti o konfliktima u vrtiću, a razlog je taj osnovni da kažem najosnovniji razlog zato što kad se nešto desi, a dešava se da se da se dijete ogrebe, udari ne znam uradi nešto nažao nekome ili samome sebi. Oni se začude. Znači od prvog dana govoriti sve onako kako jeste roditeljima.“ V17-21-4

„Smatram da je veoma važno da roditelji budu upućeni u ponašanje svoje djece kako bi oni uticali na poboljšanje ponašanja.“ V23-17-3

Druga grupa ispitanika smatra da nije nužno niti neophodno saopštavati roditeljima svaku situaciju koja se desila u vrtiću. Situacije koje su potrebne saopštiti roditeljima su oni konflikti koji na djeci ostavljaju jasan dokaz da su djeca učestvovala u konfliktu (modrica, otisak ujeda). Smatraju da je ovakav pristup racionalnije trošenje vremena, ukazivajući na samo one pojedinosti koje vaspitači smatraju za bitne (a imaju za krajni cilj dobrobit djeteta, zajedničko uticanje kako bi se neprimjereno ponašanje i ophođenje korigovalo).

„A opet moramo da kažemo. Ovaj drugi roditelj će da se ljuti, normalno. Nijednom se roditelju ne dopada da mu dijete dođe iz vrtića sa ogrebotinom ili sa udarcem, sa ujedom, svega ima.“ V2-22-5

„Znači kad bih svaki dan obavještavala roditelje šta se dešava u vrtiću, ne bi ništa drugo radila, samo pričala sa roditeljima. Ali bitno je da se dijete prati i kad se primjeti da to dijete nešto radi učestalo, tada se razgovara sa roditeljima za dobrobit djeteta i za dobrobit drugih.“ V13-21-5

„Pa ne moramo o svakom konfliktu obavijestiti roditelje. Mislim ti verbalni konflikti ili tako te situacije gdje djeca objašnjavaju jedni drugima ili mi. Ne mora sve to roditelj baš sve da zna. Ali ukoliko su ti konflikti česti, onda naravno da moramo porazgovarati sa roditeljem, eto, šta je uzrok svega toga. I naravno, ukoliko su konfliktki već fizičkog karaktera gdje se djeca udaraju, biju, gađaju ili tako, i to moramo negdje vidjeti šta je uzrok tome. I da roditelj koliko god mi da utičemo na dijete, mislim da je, ovaj, negdje temelj, odnosno osnova iz porodice. Mi nadograđujemo ono što roditelji s njima rade i onda, naravno da je važno da imamo tu saradnju da bi roditelji isto to što mi pokušavamo i oni kući radili, ondnosno pokušali sa svojim djetetom.“ V5-21-4

„Pa nisam za to da se neke stvari odmah i savkodnevno rade. Više sam za to da to bude jedna uopštena priča koja se može reći roditelju, alo već ako se neka stvar ponavlja više puta, onda je bitno stvarno negdje imati evidenciju momenata koje ispolji neko dijete. I stvarno onda negdje po meni je ljudski, van mnogih ljudi, imati taj odnos 1 na 1 i saopštiti roditelju način ponašanja koje bi bilo dobro sankiconisati. Ne zbog toga što mi nekog kažnjavamo, upravo zbog toga što dijete mora da se nauči.“ V14-24-5

„Obavezno, obavezno. Mislim, sve povremeno i polako. Dozirati. Mislim da moraju biti upoznati sa svime, jer ne daj Bože, ako ispadne neki veći problem, onda „Zašto? Odakle?“ moraju da znaju, jako je bitan taj kontakt roditelj-vaspitač. To je nešto, baš onako... Da bi uopšte funkcionisali, i pomogli i recimo djetetu sa posebnim karatkerom. Ovaj jako je bitan taj kontakt roditelj-vaspitač.“ V7-21-5

Odgovarajući na pitanje da li smatraju da roditelji treba da budu obavješteni o konfliktnim situacijama koje se mogu desiti u vrtiću izdvojila se posebna problematika – stavovi vaspitača o odnosu između njih i roditelja. Smatrajući da su djeca ogledalo svoje porodice, ispitanici navode da u grupama borave djeca koja negativne postupke i modele ponašanja koja nauče kod kuće prenose u vrtićku grupu. Kao i u dijelu koji se ticao najčešćih učesnika u konfliktima, (poglavlje 2.2.5.) i ovo pitanje je ispitanike navelo da daju daleko opširnije odgovore u odnosu na ostala pitanja. Zaključuje se, dakle, da je ispitanicima segment saradnje sa roditeljima tema koja se precipira kao značajna.

„Da. Saradnja sa roditeljima je veoma važna, ali su svi roditelji priča za sebe.“ V1-21-3
„Ali opet moramo i da znamo na kom načinu i kako sa kojim roditeljem možemo da se ophodimo. Sve je to, vjerujte, mač sa dvije oštrice. Ja, lično mi je lakše sa djecom nego sa rdoiteljima. Sve moramo diplomatski. Moramo da procijenimo kako sa kojim roditeljima možemo, kako, na koji način da mu kažemo.“ V2-21-5

„U početku sve probaju. Kod njih je sve proba. Sve zavisi kako se mi postavimo u učionicu. Prije svega prema djetetu i prema roditeljima. Mislim da neki preveliki prislan odnos sa roditeljima ne treba da bude. Samo do nekih granica. To je mač sa dvije oštrice. Samo neke granice da budu. Bolje da sam ja i ovakva i onakva. A da me dijete voli u grupi i poštuje. I sve to kasnije legne na svoje.“ V25-34-6

„Jednom govori: „Ti si svinja“, drugome govori: „Ti si krava. Kako ti je ružna haljina.“ Kad pitam: „Zbog čega se tako ponašaš? Je li te ko povrijedio?“ na kraju meni to dijete

kaže: „To govori otac majici.“ Kako da postupite u toj situaciji? Ne možete da obrazložite pravu situaciju iz vrtića zbog čega je to toga tako došlo. Jer donosi neko ponašanje preslikano od svojih roditelja. Ne možete roditeljima da kažete pravu istinu. Želite da zataškate i na kraju sami dođete u tu neku neprikladnu situaciju. Tako da ne znamo ni mi sami nekada. Ne možemo, ne možemo da postavimo jasne ciljeve po pitanju ponašanja djece. Jer mi možemo to da sredimo u učionici. Ali ako se to više puta dešava moraju se obavijestiti roditelji. Ja sam čak bila i kod direktorice i ona kaže da se zove psiholog. Ja to da kažem majci, ja mislim da bi me objavila na sve moguće portale. Ali ne prihvata da joj je mali takav jer uvijek ima onu pozadinsku priču: “Moje dijete je prepametno, preinteligentno“.“ V20-20-6

Ispitanici su otvoreno govorili o situacijama koje su doživjeli u vrtiću u toku sardanje sa roditeljima. S tim u vezi, navode i to da je saradnja sa roditeljima nerijetko na nezavidnom nivou. Navode subjektivnost roditelja, neprihvatanje sugestija i komentara.

„Znam da smo imali kolegica i ja jako jako ružnu situaciju. Roditelj je prijetio samo zato što je kaznila sina. I on se ni u kom mogućem smislu nije mogao pokazati da napreduje, a kreće u školu. Niti je znao boje, niti brojeve, niti je prostorne relacije. Čak nije znao osnovne elemente, elementarne stvari za upis u školu. Dijete nije bilo upoznato sa tim. I majka i otac su govorili: „Nema veze on stalno samo dolazi u vrtiću da se iz igra sa djecom.“ Oni nas posmatraju kao njihove bebisiterke.“ V20-26-8

„Vaspitaču nije problem raditi sa djecom. Vaspitaču je problem sa roditeljima. Ne svim, čast nekim izuzecima, ali, vrlo, vrlo zahtjevnih roditelja, koji misle da njihovo dijete jeste najbolje. Dijete se razlikuje u kolektivu i kod kuće. To je definitivno. Ja kao vaspitačica to znam. Roditelj to nije u prilici vidjeti. Zato je dobra, a i to je kratko. Ali je vrlo dobro često organizovati zajedničke aktivnosti, kako bi mogao roditelj da vidi ponašanje djeteta u kolektivu. Isto, kolektiv u igraonu i parku, u šetnju među prijateljima i učionici. U radnoj sobi u vrtiću. Teško roditelj prihvata da je njegovo dijete napravilo problem, a traži zaštitu. Naravno, ja smatram nikada ne treba sakriti od roditelja ništa. Obično od tako zahtjevnih roditelja možete da dođete do preoblema. Imala sam priliku, ne lično. Stala sam na stranu svoje kolegice koja je imala problem da je roditelj rekao da je ta vaspitačica htjela to njegovo, neko dijete, ne znam, povrijediti na neki određeni način. Bila sam prisutna da to nije istina.“ V8-23-6

Saradnja sa roditeljima zasniva se na uzajamnom poštovanju, povjerenju i direktnoj, transparentnoj i iskrenoj komunikaciji. Komunikacija na relaciji vaspitač-dijete zatim komunikacija na relaciji vaspitač-roditelj i komunikacija na relaciji vaspitač-drugi vaspitač predstavljaju najčešće oblike komunikacije u vaspitno-obrazovnoj ustanovi. Zbog toga je veoma značajno da komunikacija koja se odvija na već pomenutim relacijama bude komunikacija koja će kao rezultat imati dobrobit djece.

Kako se u toku istraživanja izdvojila kao odvojen segment komunikacija i stavovi vaspitača o saradnji sa roditeljima u daljem tekstu biće navedeno istraživanje vršeno od strane Marinković i Blagojev (2017), a ticalo se upravo stavova roditelja o komunikaciji sa vaspitačem. Roditelji imaju očekivanja koja vaspitači relativno zadovolje informišući ih o osnovnim potrebama djeteta. Iako roditelji imaju razumijevanje za organizacionu limitiranost, smatraju da vaspitač treba da pokaže više inicijative za informisanje i za saradnju.

Jelić, Stojković i Markov (2018) u rezultatima svog istraživanja navode da vaspitači smatraju da saradnja sa roditeljima nije na zavidnom nivou. Ispitanici u njihovom istraživanju navode da se roditelji ne uključuju dovoljno u rad i život vrtića. Kao razloge za nedovoljnu uključenost navode se: obrazovna struktura roditelja, malo slobodnog vremena zbog poslovnih i porodičnih obaveza kao i to od aktivnosti koje se realizuju u vrtiću nijesu nešto u čemu roditelji imaju lični interes.

Na teritoriji Crne Gore istraživanje vršeno 2019. godine bavilo se cjelokupnom predškolskom praksom. Jedan od segmenata istraživanja obuhvatio je međusobne odnose i saradnju vaspitača i roditelja. Vaspitači smatraju da se u toku saradnje sa roditeljima susreću sa brojnim izazovima, bilo da je u pitanju uključivanje roditelja u vrtićke aktivnosti, roditeljska prezaštićenost djece, ili sve veći broj djece koja nemaju dovoljno kontrole od strane roditelja. Posebno se ističe stanovište vaspitača da sve češće roditelji imaju osjećaj indiferentnosti prema djeci (Novović i Mićanović, 2009). Kako su i naveli sami ispitanici djeca u današnjem modernom vremenu su previše zaštićena od strane svojih roditelja i šire porodice.

Pored te prevelike zaštite roditelji često i ne primećuju da su im djeca usamljena. Činjenično je stanje da djeca previše vremena provode družeći se sa pametnim

telefonima, tabletima i ostalim uređajima. Smanjena je i socijalizacija djeteta kao i mogućnost da komunicira sa drugima. Djeca sve češće dolaze u situaciju kada ne umiju da se ponašaju prema drugima, ne zbog toga što ne žele već zbog toga što ne znaju. Predškolske ustanove su veoma važne za socio-emocionalni razvoj djece. Kako bi taj proces razvoja bio progresivan, bez momenata stagnacije neophodno je da odrasli (vaspitač i roditelji, koji su primarne osobe u životu djece) prvenstveno uoče, a zatim i razumiju dječije potrebe. Vaspitno-obrazovna ustanova i porodica treba da sarađuju i budu ravnopravni u toku tog procesa (Macanović, 2019).

Drugim istraživačkim pitanjem došlo se do podataka koji se tiču opštih stavova i percepcija o konceptu konflikta. Segment koji se tiče najčešćih aktera u konfliktima daje jasan uvid o stavovima vaspitača prema ulozi porodice – prema njihovim mišljenjima, sva negativna ponašanja djeca ne uče u vrtiću, već „donose“ isključivo iz porodice. Kako savremeno predškolsko vaspitanje i obrazovanje ima zadatak da obezbijedi djeci ostvarivanje prava za aktivno učešće u samom procesu predškolskog vaspitanja, neophodno je omogućiti da ostvare svoje uloge u aktivnom učestvovanju, transformaciji i vrednovanju kvaliteta vaspitno-obrazovnog rada (Pavlović i Klemenović, 2020).

2.3. Uloga vaspitača u konfliktnoj situaciji među predškolicima

Kako bi se došlo do zaključka kako vaspitači percipiraju svoju ulogu u konfliktima među djecom, postavljeno im je pitanje „*Na koji način biste reagovali i postupili u sljedećim situacijama?*“, a zatim su predočene tri situacije:

a) U grupi dvoje djece započinje verbalnu raspravu;

b) Među djecom je verbalno sukobljavanje preraslo u fizički konflikt;

c) Uočavate da jedno od djece ima ničim izazvanu, jasnu namjeru da drugo dijete udari ili povrijedi koristeći se igračkama ili priborom.

Odgovori ispitanika će biti prikazani i interpretirani prema pomenutim situacijama.

2.3.1. Verbalni sukobi

U situaciji kada dvoje djece iz grupe započinje verbalni konflikt odnosno sukob, vaspitači reaguju na jedan od dva načina: ili dozvole djeci da sama riješe konflikt ne miješajući se osim ukoliko je neophodno; ili preuzimaju ulogu „sudije“ i vode „glavnu riječ“. U

drugom slučaju, vaspitači govore djeci da se pomire, pritom ne slušajući ni jednu ni drugu stranu koja je učestvovala u tom verbalnom sukobu.

Prva grupa vaspitača, dozvoljava djeci konflikt, ukoliko situacija zahtjeva uključi se kao saradnik:

“Nek oni imaju svoju raspravu ništa čak naprotiv...Ne bih voljela da uvijek neko dominira da se neko boji i mislim nek se rasprave. Ništa tu nema ništa strašno naravno.”

V13-18-4

„Rješavamo situaciju zajedno. Čujem i jednu i drugu stranu pa onda dođemo do primirja. Jednostavno slušam i jedno i drugo i nalazimo zajedničko rješenje. Zašto je, odnosno šta je uzrok koji je bio pa onda dalje.“ V25-30-4

„Razgovorom i pričom bih ja to riješila, znači...Da čuje sva grupa, kako ne treba da se pominju ružene riječi, nego da se upute lijepo.“ V3-17-3

„Prvo bih ih pustila da vidim dokle bi to išlo i da vidim da li bi se to nekako izgledalo, a onda nekim razgovorom u slučaju da ne. Znači da to već prerasta u nešto drugo. Išli bi, išla bih nekim razgovorom i nekim objašnjenjem i jednom i drugom djetetu da se objasni kako i šta. I da neka pravila postoje u toj nekoj situaciji, sad sve zavisno.“ V19-21-3

„Ako procjenim da nema potrebe u tom smilsu, da to neće prerasti u nešto, da kažem, baš zabrinjavajuće, pustim ih da to oni između sebe riješe. Jer vjerujte mi nekad je to stvarno potrebno. Onda se oni oslanjaju na mene stalno ako krene... A ako vidim da to prelazi taj neki, da kažem, nivo pristojnosti ili, ne znam, onda se umiješam“. V12-20-3

„Saslušam šta djeca pričaju zbog čega je nastala ta verbalna rasprava između djece. I onda ću da ih uputim na greške, greške. Zbog čega je došlo zbog verbalne komunikacije. Kako to treba da ispravimo. Kako treba da se ponašaju u datom trenutku.“ V9-17-4

Druga grupa vaspitača prekida konflikt uz kratko objašnjenje:

„Odmah reagujem. Kažem im da su drugari i da treba da se vole. Da treba da širimo ljubav.“ V1-18-3

„Nego mi smo tu, koji ćemo da ukažemo na grešku, da ukažemo kako treba, da na primjeru pokažemo kako treba i tako to.“ V2-24-5

2.3.2. Fizički sukobi

U situaciji kada dvoje djece verbalni konflikt produbljuje i dešava se fizički kontakt među njima vaspitači smatraju da je neophodno da reaguju kako se djeca međusobno ne bi povrijedila. I u ovakvim situacijama izdvajaju se dva različita pristupa vaspitača.

Prvi pristup rješavanja konflikta među djecom obilježavaju sljedeći koraci:

- osiguravanje bezbednosti i sigurnosti djece koja su akteri fizičkog konflikta, odnosno sukoba,

- vaspitač oboje djece kažnjava tako što ih šalje na pomenutu „mirnu stolicu“

- djeca treba da samostalno shvate da su pogriješili.

Dominantni stil rješavanja konflikata, uglavnom praćeno kažnjavanjem djece:

„Odmah ih pozivam na razgovor oboje. Govorim im da su drugari, da to ne treba da se dešava, da to nije način rješavanja problema.“ VI-19-3

„Tu prilazim kao neko ko će da suzbije. Razdvojim tu djecu. Sjedem ih malo u kaznu. „Ti imaš svoju stolicu. Ti svoju.“ Da se zna da, moraju ipak pravila da se poštuju. Jer je već to ozbiljniji način, ovaj, nesporazum koji je došao između djece. Pa ih na neki način kaznim malo sa tim „Ti ćeš ovdje“ i tako, malo ih odvojim od druge djece da bi oni shvatili da su stvarno pogriješili.“ VII-22-3

„Objasnila bih da to ne smiju da rade kaznila bih na neki način.“ V15-24-3

„E tu malo moramo reagovati drugačije i malo strožije jer stvarno baš ne dozvoljavam da se u grupi iko udara i bije i tuče i čupa i štipa. To je baš onako i ružno i žao mi je djecu tu. Tako da uvijek kažem Vam. Jedino izolacije iz igre. Neki vid kažnjavanja. Vid kažnjavanja je sjedenje na stolicu i malo razmišljanja o tome.“ V17-19-4

Drugi pristup pri rješavanju fizičkih konflikata ima sljedeća obilježja:

- vaspitač obavlja temeljan razgovor sa učesnicima konflikta;

- prilikom razgovora pita djecu zbog čega je došlo do te situacije;

- zajedno sa djecom izvrši analizu svih postupaka i jednog i drugog djeteta;

- dolazak do zaključka, odnosno navođenje djece da sami dođu do zaključka;

- djeca zaključuju da li je ponašanje bilo lijepo, šta bi trebalo da urade kako bi došli do razrješenja sukoba;

- tek nakon razrješenja vaspitač nastavlja sa planiranim aktivnostima.

Saradnja vaspitača sa djecom – kolaborativni stil rješavanja konflikata:

„E, tu morate, moramo reagovati, znate, jer, da ne bi povrijedili jedni druge, naravno. I onda objašnjavamo zašto, ja bar, sam, tako radim. Objasnim: „Da li ti voliš da tebe neko fizički, uadri, uštine, ogrebe, ugrize? Da li tebe to boli? Naravno, ni drug to ne voli.“ Nastojim, onda, naravno, da riješimo konflikt na miran način. Kroz razgovor i kroz pomirenje njihovo.“ V5-19-4

„Pa ja uvijek poslušam i jednu i drugu priču. Onda, ako se ne podudaraju te dvije priče, ako se neko našao još od djece, a jeste uvijek, nikad ne sjede samo dvoje za stolom, nego po šestoro, sedmoro. Onda pokušavam od sve djece da tražim šta se dogodilo i zbog čega je došlo do toga. Onda gledamo da li je to ispravno ili nije ispravno. Grupno pokušavamo da riješimo problem.“ V20-19-5

„Onda već, ovaj... Razgovor. „Zašto?“ „Kako?“ Upućivanje da mogu jedan drugog da povrijede. Na poželjna i nepoželjna ponašanja. Da se dogovaraju. Upućujem da treba da se dogovore. Da odredi se koliko će ko, ako je u pitanju igračka i boravka u nekom centru ili... Ne znam sad, bilo koja da je situacija. Ili da se igra sa određenim drugom. Desi se situacija: „Ja bih da se igram s njim. On neće sa mnom“. I tu morate nekada, da, ovaj, kroz to da budete i psiholog i više tih uloga...Kažem „Ne možete se dogovoriti. Uzeću ovo dok se ne dogovorite.“ Čak i to nekad uradim. Sklonim tu igračku ili već vidim da ni to ne daje efekta, kažem: „Ništa, biće tu dok se vi ne smirite. Ne dogovorite. Ne shvatite“. I onda oni dođu, kažu „E, mi smo se dogovorili, možemo li sad?“ „Sad možete“.“ V10-23-8

2.3.3. Ničim izazvan sukob

Situacija u kojoj se jedno od djece iz grupe bavi svojim aktivnostima a drugo dijete ničim izazvano želi da to dijete povrijedi koristeći se bilo kojim predmetom koji mu je pri ruci u datom momentu vaspitači oštro osuđuju. Na osnovu njihovih odgovora dolazi se do zaključka da je to ponašanje koje ukoliko se nastavi dugoročno može izazvati nasilje među vršnjacima. Najčešći postupak koji ispitanici praktikuju u ovakvoj situaciji jeste da razgovaraju sa djetetom, kao i sa njegovim roditeljima. Razgovorom se utvrđuje da li u te siutuacije dijete dolazi često. Ispitanici ne smatraju da je bezbjedno sa tim djetetom boraviti, te da je neophodno stalno posmatranje njegovih aktivnosti. Takođe, ispitanici navode da je veoma važno u takvim situacijama odmah razgovarati sa roditeljima.

„Poziv djeteta da mi objasni šta ga je natjeralo – da li je ljut, da li se nešto desilo šta je bilo. Ako nije ljut, onda razgovor sa roditeljima obavim da vidim šta se dešava sa djetetom. Zbog čega taj postupak. Šta ga je navelo da to uradi. Koji je razlog ako je prvi put, ako je više puta da li onda ima potrebu i zašto to radi.“ V1-20-3

„Pa isto kaznom jer ne vidim zbog čega bi se do dolazilo do takvog svršenog čina da jedno gađa drugo ili da udara ničim izazvano. Kazna i obrazloženje.“ V20-24-7

„Sa tim sam se sretala baš često. Znate kako. Hajde opet se nekako u zavisnosti od prirode djeteta. Da li si sa njim može ići na fino, ono što bi smo rekli ili moramo ići onako baš striktno nekom kaznom i strogoćom.“ V19-25-3

„Ako imamo takvo dijete, koje je do te mjere konfliktno, vaspitač više vodi računa, više obraća pažnju i usmjeren je na ponašanje toga djeteta. Dok se to dijete ne prilagodi situaciji u grupi, pa i ono nekada shvati da to ne može tu da se radi. Prihvati situaciju. Ali ukoliko dijete ima veći problem, tu je asistent, koji radi sa tim djetetom, ali u svakom slučaju, vaspitač gleda da sve riješi na najmirniji način. A da ne naziva to među djecom „svađom“.“ V8-21-5

Jedna od brojnih uloga vaspitača ogleda se u pružanju podrške djeci, isticanju i njegovanju poželjnih oblika ponašanja, kao i učenje o nepoželjnim oblicima ponašanja prilikom rješavanja sukoba (Pavlović, 2019). Na osnovu teorijskih saznanja o stilovima rješavanja konflikata dolazi se do zaključka da jedna grupa vaspitača ima *dominirajući* stil rješavanja sukoba koji karakteriše prekidanje konfliktne situacije i smanjenje motivacije kod djece. Da je ovakav pristup rješavanju konflikata među djecom sutaljena praksa potvrđuje i već pomenuto istraživanje Marojevičke. Ona navodi da „u situacijama konflikta dominantno se u potpunosti zanemaruju perspektive djece, i vaspitač se javlja kao potpuno eksterni faktor proizvoljnog razrješenja konflikta” (2018:210). Ovakav pristup konfliktnoj situaciji nema značajan vaspitni uticaj na djecu. Drugi stil u rješavanju konflikata prisutan kod ispitanika je *kolaboracija* sa djecom. Takav stil, kako je već u teorijskom dijelu rada navedeno karakterišu zajedničko rješavanje konfliktne situacije, putem analize svakog segmenta cjelokupnog konflikta (Suzić, 2005).

Kada se govori o situaciji u kojoj dijete ničim izazvano želi da povrijedi drugo dijete, vaspitači prate ponašanje tog djeteta, dok se ne utvrdi da li je u pitanju izdvojen slučaj ili iskazivanje agresije prema drugoj djeci. Ukoliko bi vaspitači dozvolili da se u njihovim

grupama ponavlja obrazac agresivnog ponašanja, postoji mogućnost da se ono vremenom transformiše u nasilničko ponašanje. To bi značilo da će djeca vremenom osjetiti potrebu "da dominiraju nad ranjivom djecom tako što će davati pogrдна imena fizički ih napadati i isključivati ih iz zajedničkih igara" (Vranješević i sar., 2019:43).

2.3.3. Mogućnost izbegavanja konflikta

„Da li se, prema Vašem mišljenju konfliktna situacija može izbjeći? Ukoliko da, na koji način?“ su pitanja na koja vaspitači daju odgovore na osnovu kojih se zaključuje da su stava da je moguće izbjeći konflikt putem razgovora sa djecom, animacijama, pričama i konkretnim primjerima približiti djeci negativne karakteristike konflikata.

„Pa može da se, da se izbegne. Upravo, evo ja kažem, primjer sa ovom mojom lutkom pričalicom ili sa nekom dodatnom animacijom, razgovorom, može, može. Sprječavamo koliko god možemo da ne sprečavamo to bi bio kaos. Djeca su danas baš konfliktna. Sve bi da riješe kroz svađu. Mali prag tolerancije imaju iako su mali“ V24-29-5

„Po mom mišljenju konflikt se može izbeći praćenjem djece od prvog do zadnjeg dana boravka u vrtiću. Aktivno učestvovati sa njima u igri i aktivnostima i kroz razgovor preventivno uticati na djecu.“ V22-20-3

„Neka sitna konfliktna situacija, tipa verbalna, pa i ne može se izbjeći. Između drugara. A neka veća konfliktna situacija svakako da može. Tu smo mi da posmatramo djecu, da vidimo dokle će taj konflikt da ide i koje ćemo metode da primijenimo u određenim situacijama.“ V9-21-3

„Pa mora se izbjeći. Ako ćemo da se izvede to dijete na pravi put. I ne možemo baš pustiti da se ponavljaju te konfliktne situacije. Mora se to izbjeći, čak i ako je dijete, da kažem sa nekom posebnom potrebom, sa nekom teškoćom u razvoju... Znači ne popuštati. Barem ja tako mislim... Moraju se postavljati ta neka pravila koja se moraju poštovati. Ne možemo jedan dan „E pa dobro, nema veze“, moramo biti dosledni u tome.“ V12-24-4

Još jedan način izbjegavanja konfliktne situacije koji ispitanici primjenjuju u svojoj praksi jeste razdvajanje djece koja su sklona sukobljavanju i konfliktima u različite centre interesovanja. Takođe, ukoliko žele da izbegnu konfliktnu situaciju između dvoje djece

neophodno je da stalno pogledom prate djecu koja su sklona da izazivaju i učestvuju u sukobima.

„Može. Ako vi znate da pojedina djeca, dolaze stalno u sukob, pravite raspored. Birate tu neku mirniju/nemirniju djecu. Nikako djecu koja su žestokog karaktera. Vi znate da će tu da... Igračke oko kojih se svađaju, ako ne možete to da riješite, onda sklonite. Ponudite nešto drugo oko čega mogu. Meni to nije strašno. Ako ja ne mogu da riješim to, oni nikako da se dogovore - „Tu će da bude, pa kad se dogovorite“. Uskraćivanje to neko. Ne bih sad to nazvala uslovljavanjem djece, a negdje to i primjenjujemo.“ V10-24-9

„Pa neka kompleksna situacija verbalna ne, ali fizička – treba nastojati da se to ne događa i da se to izbjegne. V13-23-5

„Može se izbjeći ukoliko mi vidimo da je jedno, to neko dijete nestašno ili željno pažnje ili nešto, pa pratimo da ono ne udari drugo dijete, ne gurne, ne poruši mu igračke. Pa prije vremena, tako reagujemo. A sad što se tiče tih nekakvih verbalnih konflikata, teško je tu predvidjeti šta dijete jedno drugom može da kaže.“ V5-22-5

Druga grupa ispitanika smatra da je to prirodan proces i da djeca nijesu ličnosti čiji se postupci i ponašanja ne mogu predvidjeti. Smatraju da su konflikti izazvani prirodnim reakcijama na određenu situaciju.

„A teško u tom periodu i u tom izrastu da se može izbjeći i jedan konflikt, jer dijete samo po sebi prepoznaje se u više različitih konflikata. Nema tog djeteta koje se nije posvađalo sa nekim. Nema tog djeteta koje se nije pobilo, počupalo, ogrebalo, ujelo to postoji. To je ja mislim, to je kao neki urođeni instinkt kod djece. To je neki njihov način komunikacije. Samo što oni ne znaju da li je to dobro, da li je to loše. Vremenom će razvijati tu neku svoju naviku da se odvikavaju od toga. Evo koliko je malo pa će ujesti drugo dijete, mi ne možemo ništa drugo reći bez "Rastu zubići". Ne znate šta možete pronaći kod djeteta od pola godine do godinu dana ništa ni pakosno ni zglobno da bi udarala nekog drugoga, ali ima taj instinkt da počupa majku za kosu ili ujede za prstiće čisto onako mahinalno mislim da su to neki urođeni instikti kod ljudi“. V20-28-9

„A to je već na ovim uzrastima teško. To je po meni nešto što učimo malo mi kad porastemo, kad procjenjujemo situaciju da je možemo izbjeći, a da oni teško da mogu da procjene tu situaciju gdje bi moglo doći do nečega, tako da... Možda nekad postoji neki pojedinac koji zna da, ono što se kaže da uhvati krivinu i da ima neki svoj način kako će

reagovati. Tako da je teško sa njihovog aspekta, gledajući njih da se konfliktna situacija baš predvjeti da se stopira. To je jako teško. Jer to su prosto reakcije djece koje se nikad ne mogu prepoznati kada će se desiti.“ V14-25-5

“Pa nekad je neizbježno pravo da vam kažem. A nekad možda može da se izbegne, ne znam vjerujte, pedagogija djeteta je vrlo teška i zahtjevnna, ali iz te neke razvojne psihologije što smo mi učili još na fakultetu je to da, da se spustimo skroz na njihov nivo. Pa onako da polako uz srž deteta uđemo, da vidimo da se potrudimo šta je to u njegovoj glavi i da li možemo nekako izbjeći. Obično se desi da možemo, ali vjerujte da ima situacija kada onako pribijeni uza zid, ne znamo šta da radimo.“ V17-22-4

2.3.4. Sposobnost djece za rješavanje konflikata

Kao i u dosad obrađenim podacima i u dijelu intervjua koji se tiče sposobnosti djece da samostalno riješi konflikt nailazi se na suprotstavljena mišljenja grupa. Jedna grupa ispitanika smatra da djeca nijesu sposobna da samostalno riješe konflikt i da je neophodno da se oni umiješaju.

„Ne mogu oni to samostalno. Uz pomoć vaspitača samo. Oni su mali, znači... Ali prepoznaju, svjesni su da su pogriješili, što je bitno.“ V3-22-3

„Pa ne. U mojoj grupi nema toga... Svi sjednemo i rešavamo to i kroz, kao što sam rekla te jutarnje aktivnosti. Taj krug postavimo, pa pričicu neku, pa bajku, pa pjesmicu, pa jednostavno, neke aktivnosti. Znači navodimo na to da izvedemo zaključak – „Zašto se to desilo? Da li valja tako da se ponaša?“ Jednostavno, znači, rješavamo kroz neku aktivnost.“ V16-24-6

„Ne, mali su.“ V10-26-9

„U mojoj grupi djece ne rešavaju konflikte samostalno. Smatram da još uvijek nije su sposobni za tako nešto.“ V23-19-3

Druga grupa ispitanika smatra da djeca mogu riješiti konflikt i da će se umiješati samo ukoliko uvide da djeca ne mogu samostalno doći do rješenja. Davajući djeci slobodu u takvim situacijama osposobljavaju ih za što efikasnije rješavanje konflikata.

„Da. Rješavaju većinom samostalno i negdje sam jako ponosna upravno na taj dio gdje ne moram uvijek da budem ja ta koja mora da presiječe ili da, da, da se miješa. Negdje su dovoljno zreli da sami između sebe nađu balans i riješe situaciju.“ V4-21-5

„Ako su oni duže u vrtiću oni su već na pravila naučili i oni već sami znaju šta može, šta ne može i dešavalo se da dijete dođe i kaže “Učiteljice mi smo se pomirili”.“ V25-35-6

„A starija djeca su već nekako izgrađene ličnosti i oni budu bučni i nekad i ovako, ono baš budu puno odrasli u odnosu na ove iz mlađih grupa. I oni više znaju šta žele i kako. I recimo, više su, kako da kažem... Svoje mišljenje bolje iskažu. I da se pročita šta oni hoće, i ta nepravda i sve živo. Puno bolje funkcioniše, ali ima i kod njih konflikata. I ima ih, i mora ih imati.“ V13-25-5

„Pa dešavalo se da rješavaju. Uvijek se sjete moje priče, šta se dešava kad se dvoje posvađa. Mada manji ne, samo straija grupa, stariji uzrast.“ V1-23-3

„Pa, zavisi od konflikta. Zavisi od veličine konflikta. Ako su to neke male svađice, sitnice neke na koje su oni navikli, riješe. Djeca se vremenom upoznaju. Već u drugom polugodištu, u drugom dijelu radne godine djeca jedne druge poznaju dobro i znaju kako mogu da riješe međusobne konflikte. Nekada ih pustim kada vidim da to nije opasno. Posmatram sa strane kako će zapravo oni to da riješe. Ako je potrebno priđem djetetu. Da mu dam savjet. Ali, uglavnom gledam da djeca rješavaju sami sve situacije koje mogu kako bi bolje sazrijevali, brže jačali neke svoje osobine, formirali na vrijeme. Jer ne treba vaspitač da bude sudija u svemu, niti treba da bude.“ V8-28-6

U teoriji vršnjačka medijacija se ističe kao optimalan način rješavanja konflikata. Posrednik u konfliktu je dijete, bez miješanja odraslih osoba (Papakitsos & Karakiozis, 2016). Vršnjak je u svakom pogledu djeci bliži, a sam proces medijacije ima brojne benefite na razvoj saradnje, strpljenja, tolerancije, preuzimanja uloga i odgovornosti. Ispitanici imaju podijeljena mišljenja u vezi sa sposobnošću djece u samostalnom rješavanju konflikata, pa stoga ne čudi što se termin „vršnjačka medijacija“ ili neki drugi u sličnom značenju u toku razgovora nije pomenuo nijednom.

2.3.5. Iskazivanje emocija nakon konflikata

Svaki od ispitanika je odgovorio da je veoma važno razgovarati sa djecom na temu konflikata. *„Da li ohrabrujete djecu da iskažu svoje emocije nakon konflikta? Smatrate li da sa djecom treba razgovarati o konfliktnoj situaciji koja se desila?“* su pitanja na koja

su, odgovaranjem, određeni broj ispitanika je bio sama sebi kontradiktoran imajući u vidu cjelokupni razgovor. Na osnovu izjava koje se tiču percepcije njihovih uloga u konfliktima među predškolicima jasno je da dio vaspitača ne ostavlja prostor djeci da iskažu svoje stavove u toku i nakon konfliktne situacije. Ali navode da smatraju da je to izuzetno važno. Nameću se pitanja: Da li vaspitači u praksi zaista posvećuju dovoljnu pažnju i vrijeme za razgovor sa djecom o njihovim mišljenjima, stavovima, emocijama? Da li i koliko daju predškolicima mogućnost da iskažu svoje mišljenje? Da li djeca predlažu svoje načine postupanja u takvim situacijama? Može li se deklarativno transformirati u praksi primjenjivo?

„Da, uvijek. Tražim izražavanje emocija. Ono što duboko osjećaju da iskažu. Mada ja znam da oni uvijek rade onako kako im ja kažem. Ja im dam ljubav i pažnju, ali oni znaju da sam ja autoritet. Znae, puna sam ljubavi, ali kad se radi, onda se radi. Što mi u narodu kažemo, red rad i disciplina. Najvažnija je uloga vaspitača u njihovom životu i odrastanju.“ V1-24-3

„U početku frontalnog djela pribjegavamo tim nekim osnovnim pravilima, rešavanju konfliktata, ukazivanjem na greške, ovaj... Šta je u redu, šta nije, da dođemo do nekog rešenja.“ V2-25-2

„Uvijek. Pa i kada se mi kao vaspitači umiješamo, ukoliko je to, ne znam sada, neka situacija.. Uvijek je moje prvo pitanje „Kako se osjećaš ti?“ „A kako se osjećaš ti?“ „Ti se osjećaš tako. Zašto?“ „Šta da uradimo da do toga više ne dođe.“ I uvijek su djeca ta koja će prije da daju odgovore i sami između sebe da se dogovore, nego da sad mi tu presijecamo i slično. Tako da, naravno, djeca uvijek treba da iskažu svoje emocije kakve god one bile.“ V4-23-5

„Naravno, npravno. Da Vam kažem, uopšte, treba djecu pustiti da iskažu emocije. Pa i kad su ljuti. Da reaguju, da pokažu zbog čega su ljuti. Često nam se desi da usvari je ljut na druga, a u pozadini je ljut zbog nečeg drugog, što se desilo prethodnog dana ili kući, ili na mamu ili na tatu, ili na učiteljicu, ili tako... Na neku nepradvu, pa onda tako iskaže, ovaj...I mislim da je mnogo važno da oni iskažu pa i te negativne emocije, posebno da pokažu.“ V5-24-5

Treće istraživačko pitanje daje nedvosmislen uvid u postojanje različitih praksi vaspitača u vrtićkim grupama. Jedna grupa daje djetetu autonomiju, pruža podršku i ima ulogu medijatora. Druga grupa vaspitača dječiji konflikt preuzima, proizvoljno ga rješavajući

koriseći kažnjavanje djece. Pritom, često se i ne uvaži dječiji stav u samoj situaciji. U toku razgovora sa ispitanicima, njihova neverbalna komunikacija odavala je kod jedne grupe očigledne znakove nesigurnosti, nelagode i „nepoznavanja“ date tematike u, recimo, striktno teorijskom smislu, dok je druga grupa ispitanika odisala izuzetno velikim samopouzdanjem. Iz pregleda njihovih odgovora postavljaju se i pitanja koliko su vaspitači voljni da kritički sagledaju svoje pristupe i prakse u toku rada i da li preispituju svoje aktivnosti ili smatraju da su metode koje koriste ispravne i djelotvorne u dugoročnom smislu? Ova i slična pitanja bi bilo dobro obuhvatiti nekim narednim istraživanjem. Ono što je fakat i neosporno je da odgovoran vaspitač ne bi trebalo da prihvati već gotova rešenja i naučene modele ponašanja, već da ih kritički posmatra unapređujući time svoje kompetencije (Mandarić, Vukušić i Periš, 2021).

ZAKLJUČAK

Djeca veliki dio svog djetinjstva provode u vrtiću. Ova činjenica za sobom povlači nužnost da zaposleni u toj ustanovi ozbiljno shvate svoju ulogu u kognitivnom, morlanom i socio-emocionalnom razvoju djece. Vrtići treba da budu ustanove koje će promovisati i njegovati ove segmente razvoja ličnosti. Kako bi se mogla razvijati navedene komponente, nužno je pravovremeno indetifikovanje postojanja problema u ponašanju (Macanović, 2017).

Djeca predškolskog uzrasta su prevashodno upućena na porodično okruženje. Vrtić predstavlja okruženje koje je po značaju za razvoj djece odmah nakon primarnog, porodičnog okruženja. Neophodno je uvažiti i porodicu i vrtić kao faktore koji mogu uticati na pojavu problema u ponašanju kroz analizu i sagledavanje cjelokupne slike (Pavlović i Klemenović, 2019; Macanović, 2017). U savremenom društvu vrtići treba da zadovolje sve komplikovanije i zahtjevnije potrebe djece i porodica iz kojih djeca dolaze. Struktura porodice se značajno promijenila i samim tim nametnula se potreba da se i vrtići zajedno sa njom mijenjaju. Savremeno predškolsko vaspitanje pored svoje primarne uloge – vaspitanja djece, treba da sa porodicom ostvari saradnički, odnosno partnerski i podržavajući odnos (Maleš, 2012).

Konflikt među djecom ujedno je i veoma jednostavan i kompleksan pojam koji od vaspitača zahtjeva poznavanje komunikologije, psihologije, razvoja emocija i drugih aspekata dječijeg razvoja. Kako različita viđenja rješavanja problema mogu izazvati kognitivni, emocionalni ali i fizički konflikt (Suzić, 2005) neophodno je još od najmlađeg uzrasta djecu učiti kako ispravno postupati prilikom rješavanja problema i donošenja odluka putem pozitivnog komuniciranja, tolerancije i empatije. U tom smislu veoma je značajna uloga vaspitača koji će kod djece razviti potrebne vještine komuniciranja prilikom rješavanja sukoba nenasilnim putem, osposobiti ih da pokažu volju za saradnjom, da pokažu spremnost i iskažu emocije saosećanja i poštovanja prema drugima (Ajduković, 1995).

Konflikt, prema mišljenju jednog dijela ispitanika ima negativnu konotaciju, a kod druge grupe ispitanika predstavlja situaciju koja omogućava učenje, emotivni, kognitivni i

moralni razvoj djece, kako su i rezultati navedenih istraživanja pokazali. U međuljudskim interakcijama veoma lako može doći do nerazumijevanja ili pogrešnog tumačenja primljene poruke koje često rezultira konfliktom. Imajući u vidu da svaka osoba na drugačiji način percipira određenu situaciju, ima svoje želje i potrebe koje želi zadovoljiti, konflikt predstavlja sastavni dio svih interakcija (Suzić, 2005). U vrtićima u kojima su ispitanici zaposleni, konflikt je dio svakodnevnice. Dobijeni su jasni uvidi u stavove vaspitača koji se odnose na poimanje konflikata, načine na koje im pristupaju u svom radu i kako postupaju u konfliktim situacijama među predškolicima. Takođe, identifikovani su najčešći postupci i tehnike koje vaspitači koriste sa ciljem postizanja discipline u grupi predškolaca.

Datom temom, na teritoriji Crne Gore se nije bavilo u velikoj mjeri. Istraživanje koje je u cjelini posvećeno tematici *uloge vaspitača u konfliktima među djecom* je stoga veoma značajano. Na osnovu rezultata, čini se da se vaspitači u raznim situacijama oslanjaju na svoje implicitne pedagoške teorije i pređašnje iskustvo. Kako se ne bi rukovodili osjećajima, ličnim animozitetima prema djeci, te kako na postupke u grupi ne bi uticao odnos vaspitač-roditelj, vaspitač-dijete – neophodno je podići ljestvicu kompetencija vaspitača u ovoj sferi na viši nivo.

Takođe, na osnovu izjava ispitanika došlo do zaključka da je u toku rada sa djecom zanemarena, da se u dovoljnoj mjeri ne njeguje i ne razvija moralna autonomija djece. Predškolci vrlo često nijesu sposobni za decentraciju, odnosno posmatranje događaja iz perspektive drugoga, pa se kako i dobijeni nalazi istraživanja upućuju, kod djece formira heteronomna moralnost. Heteronomna moralnost podrazumijeva prihvatanje normi ponašanja koje su arbitrarno predočene od strane vaspitača, što je suprotno onom što bi bilo poželjno za njegovati i razvijati kod djece (DeVries, Zan, 1994; prema Marojević, 2018). Čini se da je potrebno "smanjivanje moći odraslih kroz uzdržavanje od primene nagrada i kazni, njihovo podsticanje da grade sopstvene moralne vrednosti i uspostavljanje da samostalno odlučuju" (Kami, 1983; prema Kamenov, 2008:2017).

S tim u vezi, iako sam rad nije bio usmjeren na analizu programa inicijalnog obrazovanja vaspitača, proizilazi preporuka da se eventualno propita i zastupljenost sadržaja u inicijalnom obrazovanju vaspitača koji su praktično posvećeni problematici rješavanja konflikata među djecom, odnosno, uopšte uzev, problematici njegovanja moralne autonomije djece.

Rezultati istraživanja ocrtavaju, između ostalog, potrebu za pripremanjem, organizovanjem i realizacijom programa stručnog usavršavanja vaspitača, koji će im omogućiti usvajanje teorijskih znanja usko vezanih za konfliktne situacije u vrtićima, jer znanje vaspitača predstavlja bazu i polazišnu tačku kvalitetnog vaspitno-obrazovnog rada. To je jedna od ključnih preporuka rada. Da bi vaspitno-obrazovni rad vaspitača bio kvalitetan neophodna je njihova kontinuirana samoevaluacija i permanentno usavršavanje. Na taj način vaspitač stiče autonomiju u svom radu, i mijenja svoju vaspitno-obrazovnu praksu u pravcu progresa (Mandarić Vukušić i Periš, 2021). Programi, obuke, seminari ili radionice koje će imati prvenstveno teorijsku osnovu sa elementima praktičnog vježbanja i simulacije mogućih konfliktnih situacija osposobiće vaspitače da iduće konfliktne situacije u svojim grupama bolje procjene i primjene najbolji model rješavanja istih.

S druge strane, poboljšanjem kompetencija, vaspitač će postupati ispravno, jer aktivnosti tada neće biti utemeljene na ličnim stavovima, već na egzaktnim i provjerenim činjenicama i aktivnostima. "Profesionalno bi usavršavanje također trebalo imati i grupne značajke kako bi odgajatelja osposobljavale za zajedničko istraživanje, promišljanje i djelovanje na putu ostvarivanja promjene" (Moss i saradnici, 2022:83).

Ovo nije pitanje samo predškolskih ustanova, obrazovnog sistema i resornog ministarstva, već cjelokupnog društva. Ako se ima u vidu sljedeće – pored svih mogućnosti koje ima država, čak ni u gradskim sredinama nije ispunjen maksimalni potencijal koji se tiče postotka ukupnog broja djece koja pohađaju vrtić. Vaspitanje i obrazovanje u najranijem detinjstvu nije pitanje samo pedagoške i psihološke nauke i prakse, već predstavlja pitanje koje se tiče cjelokupne društvene zajednice jedne države (Klikovac, 2009).

Sprovedena istraživanja govore u prilog tome da na dječije prosocijalno i agresivno ponašanje utiču porodični stilovi rješavanja konflikata (Bulić, 2019). U ovom istraživanju fokus je stavljen na stavove i mišljenja vaspitača, dok je porodični aspekt (mišljenja roditelja na datu temu) izostavljen zbog vremenskih i kadrovskih ograničenja istraživanja, što se ocjenjuje kao nedostatak istraživanja. Takođe, nedostatak proizilazi iz činjenice da u obzir nije uzet stav djece na datu temu.

Poželjno bi bilo da naredna istraživanja budu organizovana uz posmatanje koje podrazumijeva prisustvo istraživača u vaspitnim grupama predškolaca. Kroz posmatranje konfliktnih situacija među djecom kao i uočavanje najčešćih načina njihovih rješavanja, istraživači bi dobili jasnu sliku u kojoj vrsti okruženja djeca provode vrijeme. Ovakvim istraživanjem dobila bi se jasna predstava da li djeca borave u okruženju koje podstiče ili u onom koje opstruira socio-moralnu autonomiju djece.

Uvođenje dječije perspektive o navednoj problematici metodološki bi osnažilo neka buduća istraživanja koja bi se bavila fenomenom konflikta u vrtiću. Kako su oni akteri svih sukoba koji bi bili posmatrani, njihovo gledište na tematiku bilo bi jedan od značajnijih podataka. Subjektivni osjećaji djece bi ukazali ujedno i na nivo njihovog socio-emocionalnog razvoja.

Konačno, svrsishodno bi bilo sprovođenje akcionog istraživanja kojim bi se ispitalo i utvrdilo stanje prije i poslije novouvedenih vaspitnih strategija za rješavanje konfliktnih situacija kojima bi vaspitači bili obučeni, kao i njihovi efekti u domenu razvijanja pozitivne atmosfere u vrtiću.

LITERATURA

1. Ajduković, M. (1995). Psihosocijalni aspekti nenasilnog rješavanja sukoba. *Društvena istraživanja*, 4 (1 (15)), 49-55.
2. Baran, J. (2013). Predškolski odgoj i obrazovanje kao socijalna investicija. *Revija za socijalnu politiku*, 20 (1), 43-62.
3. Blunk, E.M., Russell, E.M. & Armga, C. J. (2017). The role of teachers in peer conflict: implications for teacher reflections. *Teacher Development*. DOI: 10.1080/13664530.2016.1273847.
4. Brković, A. (2011). *Razvojna psihologija*. Čačak: Regionalni centar za profesionalni razvoj zaposlenih u obrazovanju.
5. Bulić, A. (2018). Nastavnički stilovi rješavanja interpersonalnih konflikata s učenicima osnovnih škola. *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, Vol. 17, br. 4, 419-438.
6. Bulić, A. (2019). *Uticaj roditeljskih stilova rješavanja konflikata na prosocijalno i agresivno ponašanje predškolaca*. Doktorski rad. Banja Luka: Univerzitet u Banjoj Luci.
7. Buljubašić Kuzmanović, V., Milašin, A. i Vranić, T. (2009). Ispitivanje učestalosti verbalne agresije kod djece i mladeži. *Život i škola*, LV (22), 116-141.
8. Chen, D.W., Fein, G.G., Killen, M. & Tam, H. (2001). Peer Conflicts of Preschool Children: Issues, Resolution, Incidence, and Age-Related Patterns. *Early Education and Development*, 12:4, 523-544. DOI: 10.1207/s15566935eed1204_3.
9. Clarke, L., McLaughlin, T.W. & Aspden, K. (2017). Promoting learning during toddlers' peer conflicts: teachers' perspectives. *Early Years*. DOI: 10.1080/09575146.2017.1384919.
10. Coloroso, B. (2007). *Disciplina sa srcem!(1. izdanje)*. Buševac: OSTVARENJE
11. Creswell, J.W. (2002). *Research design – Qualitative, Quantitative, and mixed methods approaches*. CA: SAGE publications
12. Doppler-Bourassa, E., Harkins, D.A. & Mehta, C.M. (2008). Emerging Empowerment: Conflict Resolution Intervention and Preschool Teachers' Reports of Conflict Behavior. *Early Education and Development*, 19:6, 885-906. DOI: 10.1080/10409280802516058.
13. Freire, P. (2017). *Pedagogija autonomije: neophodno znanje za obrazovnu praksu*. Beograd: CLIO

14. Gloeckler, L.R., Cassell, J.M. & Malkus, A.J. (2014). An analysis of teacher practices with toddlers during social conflicts, *Early Child Development and Care*, 184:5, 749-765, DOI: 10.1080/03004430.2013.818988.
15. Golež, S. (2021). Važnost igre na djetetov razvoj. *Varaždinski učitelj*, 4 (5), 182-194.
16. Halmi, A. (2005). *Strategije kvalitativnih istraživanja u primjenjenim društvenim znanostima*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
17. Haug – Schnabel, G. (1997): *Agresivnost u dječijem vrtiću*. Zagreb: Educa.
18. Ilić, M. (2008). Stilovi porodičnog ponašanja. *HOPMA*, XIII, 3/2008, 9-28.
19. Isić, U. (2010). Vršnjačka medijacija (priručnik za roditelje i nastavnike).
20. Jambak, F. & Suryana, D. (2019). *Children's discipline planting using golden rule in kindergarden*. DOI:10.13140/RG.2.2.15802.85449.
21. Jelić, M., Stojković, I., i Markov, Z. (2018). Saradnja predškolske ustanove i roditelja iz ugla vaspitača. *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, Vol. 17, br. 2. 165-187.
22. Kamenov, E. (2008). *Vaspitanje predškolske dece (četvrto izdanje)*. Beograd: Zavod za udžbenike.
23. Klikovac, S. (2009). Predškolsko vaspitanje i obrazovanje u Crnoj Gori – naš zadatak. *Vaspitanje i obrazovanje, časopis za pedagošku teoriju i praksu*, br. 4, 35-39.
24. Kopas-Vukašinović, E. (2021). *Kontrola ponašanja dece i mladih: prevencija i/ili mogućnost vaspitnog delovanja*. Jagodina: Fakultet pedagoških nauka Univerziteta u Kragujevcu
25. Kozarević, S. (2009). *Konflikt i teorije igara*. Tuzla: OFF-SET.
26. Laursen, B. (1993). Conflict management among close peers. *New directions for child development*, no.60, 39-54.
27. Laursen, B., Hartup, W.W. & Koplak A.L. (1996). Towards understanding peer conflict. *Merrill-Palmer Quarterly*, Vol. 42, No. 1, 76-102.
28. Lupis, N. (2002). Komunikacija. *Dijete, vrtić, obitelj*, 8 (28), 19-22.
29. Macanović, N. (2017). Socijalno neprilagođeno ponašanja djece predškolske dobi. *Naša škola*, br. 1-2, 81–98
30. Mađarević, L. (2016). Moralni odgoj kao kultivacija emocija. *Napredak*, 157 (4), 459-473.
31. Majorano, M., Corsano, P. & Triffoni, G. (2015). Educators' Intervention,

- Communication and Peers' Conflict in Nurseries. *Child Care in Practice*, Vol. 21, No. 2, 98–113.
32. Maleš, D. (2012). Obitelj i obiteljski odgoj u suvremenim uvjetima. *Dijete, vrtić, obitelj*, 18 (67), 13-15.
33. Mandarić Vukušić, A. i Periš, J. (2021). Autonomija odgojitelja i razvoj partnerskih odnosa sa roditeljima. U: *Unapređenje kvaliteta života djece i mladih*, (str.151-160). Banja Luka: Centar modernih znanja
34. Marinković, L. i Blagojević, J. (2017). Roditeljska percepcija komunikacije sa vaspitačem – dobrobit deteta kao cil. *Kugovi djetinjstva*, br.1, 52-67
35. Marojević, J. (2018) *Autonomija djeteta i institucionalni model djetinjstva u Crnoj Gori*. Doktorski rad. Nikšić: Filozofski fakultet Nikšić.
36. Milnarević, V. (2004). Vrtićno okruženje usmjereno na dijete. *Život i škola*, br. 11 (1/2004), 112-119
37. Moss, P., Rinaldi, C., Manera, L., Melloni, B., Donnici, M.B., Peeters, J., Axelsson, S., K. Ž., Pavlović Breneselović, D., Bećirović-Karabegović, J. & Slinjski, E. (2022). *Što nas uči Reggio? (1. izdanje)*. Zagreb: ELEMENT.
38. Novović, T., Dimitrijević, V., Vuljaj, F. i Šćepanović, M. (2015). *Priručnik za rad vaspitača s djecom uzrasta 3-6 godina*. Podgorica: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
39. Novović, T. i Mićanović, V. (2019). *Predškoolstvo u Crnoj Gori: od pedagoške koncepcije ka praksi*. Podgorica: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
40. Patton, M. Q. (2002). *Qualitative reaserch and evaluation methods* (3rd ed.). California: Sage Publications Inc.
41. Pavlović, A. (2019). Vršnjački odnosi na predškolskom uzrastu i uslovi podsticanja pozitivne interakcije. *Pedagoška stvarnost*, LXV, 2, 145-154.
42. Pavlović, A. i Klemenović, J. (2019). Socio-emocionalni problemi i problemi u ponašanju djece predškolskog uzrasta i mogućnosti intervencije. *Zbornik Odseka za pedagogiju*, br. 28, 7-29.
43. Pavlović, A. i Klemenović, J. (2020). Pedagoške ideje Komenskog u svjetlu savremenih koncepcija predškolskog vaspitanja. *Pedagoška stvarnost*, LXVI, 34-43.
44. Pavlović Breneselović, D. & Krnjaja Ž. (2016). Discourses on gender in early childhood education and care (ECEC) setting: Equally discriminated against. *Journal of pedagogy*, 2/2016, 51-77.

45. Papakitsos , E.C. & Karakiozis, K. (2016). Conflict management via Systemically planned peer mediation. *European Journal of Alternative Education Studies*, Vol. 1, Issue 2, 68-84
46. Petrović-Sočo, B. (2007). *Kontekst ustanove za rani odgoj i obrazovanje – holistički pristup*. Zagreb: Mali profesor.
47. Rajčević, P.Đ. (2021). Vaspitni rad sa decom predškolskog uzrasta. U: *Unapređenje kvaliteta života djece i mladih*, (str.42-51). Banja Luka: Centar modernih znanja
48. Sindik, Z. i Sindik J. (2013). *Taksonomizacija nepoželjnih oblika ponašanja i socijalnih vještina kod predškolske djece*. Zagreb: Institut za antropologiju.
49. Slunjski, E. i saradnici. (2015). *Izvan okvira: kvalitativni iskoraci u shvaćanju i oblikovanju predškolskog kurikulumu*. Zagreb: ELEMENT.
50. Sobo, A. (2019). *Rješavanje konflikata primjenom restitucije*. Magistarski rad. Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu.
51. Suzić, N. (2005). *Pedagogija za XXI vijek*. Banja Luka: TT-Centar.
52. Suzić, N., Branković. D., Ilić, M., Jorgić, D., Mikanović, B. i Jevtić B. (2010). *Vršnjačko nasilje: priručnik za nastavnike*. Banja Luka: Filozofski fakultet.
53. Škutor, M. (2021). Sposobnost učenika za rješavanje sporova. *Društvene devijacije*, Vol. 6 No. 1, 171-177.
54. UN Montenegro. (2020). *Izveštaj o brznoj procjeni socijalnog uticaja epidemije Covid-a-19 u Cnoj Gori – april-jun 2020*.
55. Vranjšević, J., Kalezić Vignjević, A., Koruga D., Jerković, D., Belenzada, M. i Lakićević O. (2019). *Vtrić kao sigurno i podsticajno okruženje za učenje i razvoj dece (priručnik za nastavnike)*. Beograd: Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.
56. Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore. (2021). *Uticaj mjera za sprečavanje širenja virusa Covid-19 na mentalno zdravlje djece u Crnoj Gori (Posmatrano kroz ostvarivanje prava na obrazovanje, slobodno vrijeme i kroz nasilje nad/među djecom)*.
57. Zjačić Ljubičić, S., Šuško, V. i Očko, L. (2021). Procjenjivanje kvalitete ustanove za odgoj i obrazovanje djece rane i predškolske dobi. *Bjelovarski učitelj*, 26 (1-3), 119-126.
58. Willing, C. (2016). *Kvalitativna istraživanja u psihologiji*. Beograd: CLIO
59. Wyckoff, J. & Unnell, B. (1996). *Vaspitanje bez batina i suza*. Podgorica: CID.

PRILOZI

Protokol intervjua

Godine starosti:

Godine radnog staža:

Nivo obrazovanja:

DISCIPLINA

1. Šta za Vas predstavlja disciplina?
2. Smatrate li da je disciplina važan segment „života“ u vrtiću?
3. Šta je po Vašem mišljenju neprimjereno/nepoželjno ponašanje djece u grupi?
4. Da li u grupi postoje dogovorena pravila sa kojima su djeca upoznata?
5. Da li su djeca učestvovala u formulisanju/formiranju pravila ponašanja?
6. Kako uspostavljate disciplinu u grupi?
7. Kako postupate u situaciji kada neko od djece prekrši dogovorena pravila ponašanja?
8. Ukoliko jedno od djece iz grupe prekrši pravila ponašanja, da li Vas druga djeca obavještavaju o tome?
9. Da li djeca samostalno predlažu „sankcije“ za prekršena pravila?
10. Da li uočavate da postoje određeni djelovi dana kada su djeca sklonija prekršiti dogovorena pravila?

KONFLIKT

1. Šta za Vas predstavlja termin konflikt? Kako biste ga definisali?
2. Prema Vašem mišljenju, da li su konflikti negativno iskustvo koje djeca mogu doživjeti u vrtiću?
3. Smatrate li konflikt kao postupak kojim djeca međusobno ispoljavaju agresiju, manjak empatije ili nedostatak socijalnih vještina?
4. Koja djeca najčešće učestvuju u konfliktima/izazivaju sukob? Da li ste tokom svog iskustva primijetili neku pravilnost u tome ?
5. Koji su, prema Vašem mišljenju najčešći uzroci konflikata među djecom?
6. Prema Vašoj procjeni, koje su najčešće vrste konflikata među djecom?
7. Na koji način biste reagovali i postupili u sljedećim situacijama:

- a) U grupi dvoje djece započinje verbalnu raspravu.
  - b) Među djecom je verbalno sukobljavanje preraslo u fizički konflikt.
  - c) Uočavate da jedno od djece ima ničim izazvanu, jasnu namjeru da drugo dijete udari ili povrijedi koristeći se igračkama ili priborom?
8. Smatrate li važnim obavještavanje roditelja o konfliktima u toku boravka u vrtiću? Ukoliko da, zašto?
9. Da li se prema Vašem mišljenju konfliktna situacija može izbjeći? Ukoliko da, na koji način?
10. Da li u Vašoj grupi djeca samostalno rješavaju konflikte? Smatrate li da su djeca sposobna da ih samostalno riješe?
11. Da li ohrabrujete djecu da iskažu svoje emocije nakon konflikta? Smatrate li da sa djecom treba razgovarati o konfliktnoj situaciji koja se desila?